

# तामाङ जातिमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत  
नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर दोस्रो वर्षको  
दसौँ पत्रको प्रयोजनको निमित्त प्रस्तुत

## अध्ययनपत्र

### अध्ययनकर्ता

लालबहादुर तामाङ

(प्राइभेट)

परीक्षा सिम्बल नं: ९६२०३९६

परीक्षा वर्ष : २०७३

त्रि.वि. दर्ता नं : ७-१-२७८-५४६-९९

२०७५

## कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत अध्ययन कार्य तामाङ जातिमा प्रचलित लोकगीत अन्तर्गत दोलखा, रामेछाप, सिन्धुली, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रेपलाञ्चोक, नुवाकोट, धादिङ, मकवानपुर लगायतका विभिन्न क्षेत्रमा रहेका तामाङ जातिमा प्रचलित रहेका लोकगीतहरूको परिचय, वर्गीकरण र विश्लेषण गर्ने क्रममा सर्वप्रथम त आफ्नो अमूल्य समय दिई यो अध्ययनपत्र सम्पादन, लेखनमा यथोचित निर्देशन, सल्लाह र प्रेरणा दिने आदरणीय गुरू प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्नु हुने नेपाली केन्द्रीय विभागका सम्पूर्ण प्रशासनका कर्मचारीप्रति ज्ञापन गर्दछु ।

तामाङ लोकगीतको बारेमा जानकारी गराउने पूज्यनीय बाबा ज्ञानबहादुर तामाङ(थोकर), अमूल्य ममता प्रदान गर्ने आमा डोल्मा तामाङ, अध्ययनकार्यमा सहयोग पुर्याउने अन्जु तामाङ, प्रताप तामाङ तथा गीत संकलनमा मद्यत पुर्याउने सोमबहादुर तामाङ, मीना तामाङ लगायत विभिन्न सहयोग पुर्याउने सबै महानुभावका साथै कम्प्युटर टाइपिङ तथा सेटिङमा मद्यत गर्ने साथीहरूलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अध्ययनार्थी

.....  
लालबहादुर तामाङ  
(प्राइभेट)

## विषयसूची

### पहिलो परिच्छेद : अध्ययनपत्रको परिचय

१.१ विषयप्रवेश	१
१.२ समस्याकथन	२
१.३ अध्ययनकार्यको उद्देश्य	३
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.५ अध्ययनको औचित्य र महत्व	४
१.६ अध्ययन सीमाङ्कन	४
१.७ अध्ययन विधि	५
१.८ अध्ययनपत्र प्रबन्धको रूपरेखा	५

### दोस्रो परिच्छेद : तामाङ जातिको संक्षिप्त परिचय

२.१ तामाङ जातिको भौगोलिक अवस्था	६
२.२ तामाङ जातिका सामाजिक संस्कार	७
२.२.१ तामाङ संस्कारका निर्माणकर्ता र संस्थाहरू	७
२.२.२ तामाङ जातिका विभिन्न संस्कारहरू	८
२.२.२.१ जन्मसंस्कार	८
२.२.२.२ कर्मसंस्कार	९
२.२.२.३ विवाहसंस्कार	९
२.२.२.४ मृत्युसंस्कार र दाहसंस्कार	९
२.३ तामाङ जातिमा प्रचलित लोकगीतको स्थिति	१०
२.४ तामाङ लोकगीतहरूको सामाजिक सांस्कृतिक तथा ऐतिहासिक महत्त्व	११
२.५ निष्कर्ष	११

## तेस्रो परिच्छेद : तामाङ लोकगीतहरूको संकलन

३.१ तामाङ सेलो गीत : मुनालजोडी भेट हुँदा	१३
३.२ दुःखमा गाइने सेलो गीत : के छ तिम्रो हालखबर	१५
३.३ विवाह उत्सवमा गाइने गीत : मावली गाउँमा	१७
३.४ तामाङ सेलो गीत : म तेमालको माइलालाई	१९
३.५ डम्फू विशेषमा आधारित सेलो गीत : डम्फू बजाई नाचौंला	२७
३.६ तामाङ फापरे गीत : चरीको खेती	२८
३.७ दोलखा जिल्लामा गाइने सेलो गीत : आउँदैछु घुम्न चरीकोट	३०
३.८ सेलो दोहोरी गीत : आकाश झलमल ताराले	३२
३.९ प्रेमकथामा आधारित दोहोरी सेलो गीत : भेट भयो दुप्चे मेलामा	३२
३.१० शैलुङ मेलामा गाइने सेलो गीत : शैलुङ मेला	३४
३.११ पुरानो साथी भेट हुँदा गाइने सेलो गीत : के छ नि सन्चो विसन्चो	३५

## चौथो परिच्छेद : तामाङ जातिमा प्रचलित लोकगीतको परिचय, वर्गीकरण र विश्लेषण

४.१ तामाङ लोकगीतको परिचय	३७
४.१.१ तामाङ सेलो गीत : मुनाल जोडी भेट हुँदा	३७
४.१.२ दुःखमा गाइने सेलो गीत : के छ तिम्रो हालखबर	३७
४.१.३ विवाह उत्सवमा गाइने गीत : मावली गाउँमा	३७
४.१.४ तामाङ सेलो गीत : म तेमालको माइलालाई	३८
४.१.५ डम्फू विशेषमा आधारित सेलो गीत : डम्फू बजाई नाचौंला	३८
४.१.६ तामाङ फापरे गीत : चरीको खेती	३८
४.१.७ दोलखा जिल्लामा गाइने सेलो गीत : आउँदैछु घुम्न चरीकोट	३८
४.१.८ सेलो दोहोरी गीत : आकाश झलमल ताराले	३९
४.१.९ प्रेमकथामा आधारित दोहोरी सेलो गीत : भेट भयो दुप्चे मेलामा	३९
४.१.१० शैलुङ मेलामा गाइने सेलो गीत : शैलुङ मेला	३९

४.१.११ पुरानो साथी भेट हुँदा गाइने सेलो गीत : के छ नि सन्चो विसन्चो	४०
४.२ तामाङ लोकगीतको वर्गीकरण	४०
४.२.१ शृङ्गारिक तामाङ लोकगीत	४१
४.२.२ सांस्कृतिक तामाङ लोकगीत	४२
४.२.३ स्थानविशेष महिमामूलक तामाङ लोकगीत	४४
४.२.४ बाजाविशेष महिमामूलक तामाङ लोकगीत	४४
४.२.५ प्रकृतिमहिमामूलक तामाङ लोकगीत	४५
४.३ तामाङ लोकगीतको विश्लेषण	४६
४.३.१ शब्दशक्तिका आधारमा	४६
४.३.२ रसका आधारमा तामाङ लोकगीतको विश्लेषण	४८
४.३.३ गायनशैलीका आधारमा	४९
४.३.४ भाषिक आधारमा	४९
४.३.५ संरचनाका आधारमा	५०
४.३.६ चित्रणका आधारमा	५०
४.४ निष्कर्ष	५०

### पाँचौ परिच्छेद : सारंश र निष्कर्ष

५.१ अध्ययन सारंश	५२
५.२ निष्कर्ष	५३

### सन्दर्भ सामाग्री

## पहिलो परिच्छेद

### अध्ययनपत्रको परिचय

#### १.१ विषयप्रवेश

तामाङ जातिको आफ्नै मौलिक संस्कृति रहेको छ । तामाङ जाति देशका विभिन्न भाग र भारतसम्म छरिएर रहेको अवस्था छ । मानवसभ्यताको विकास क्रममा संसारमा आएका परिवर्तनहरूको साथसाथै तामाङ संस्कृतिमा पनि परिवर्तनहरू आएका छन् । त्यसरी परिवर्तन आउनुमा विश्वव्यापीकरणको प्रभावको कारणलाई लिन सकिन्छ, तापनि संस्कृतिको सम्वर्द्धन र सभ्यताको युगको लागि संघर्ष भइरहेको एक्काइसौं शताब्दीको वास्तविकता पनि हाम्रो अगाडि खडा छ । यस परिप्रेक्ष्यमा तामाङ लोकगीतहरूको वास्तविक स्थितिको अध्ययनले विशेष महत्त्व राख्ने कुरा निश्चित छ ।

नेपाल लोक संस्कृतिले सम्पन्न मुलुक हो । यहाँ प्राचीन धर्म, संस्कृति, परम्परा र कैयौं लोकसम्पदा पाइन्छन् । प्रत्येक समाज वा गाउँपिच्छे नै फरकफरक संस्कार, शैली र परम्पराको बाहुल्य रहेको नेपाली समाजमा ती मौलिक प्रकारका सबै लोकप्रचलनको आआफ्नो अर्थ, परिभाषा र महत्त्व रहेको छ । नेपाल बहुजाति, बहुभाषा, बहुधार्मिक र विषम भौगोलिक मुलुक भएकोले यहाँ जात, भाषा, धर्म र भूगोलको आधारमा विभिन्न प्रचलन र सभ्यताहरूको उत्पत्ति भएको देखिन्छ । विभिन्न स्थानहरूमा मानव-मानव बिचमा भएको कार्यव्यवहार र विषम भौगोलिक स्थितिको परिणामस्वरूप मानवीय रूपमा अभिव्यक्त भएका सम्वेदना, तृष्णा, कल्पना, स्वभाव आदिको सामाजिकीकरण हुने क्रममा नै लोकसाहित्य र संस्कृतिले एउटा निश्चित आकार लिएको पाइन्छ । संस्कृति, संस्कार र सामाजिक व्यवहारबाट उत्पन्न भएका लोकसाहित्यको स्थानविशेष अनुसार फरकफरक सामाजिक र सांस्कृतिक महत्त्व हुन्छ । नेपाली लोकसाहित्य पनि त्यसको अपवाद छैन । विभिन्न जातजाति र समुदायका संस्कृति र परम्पराबाट सिर्जित लोकगीत नेपाली लोकसाहित्यमा उपलब्धी र प्राप्तिका रूपमा रहेका छन् । त्यसैले हरेक लोकसाहित्यले आफ्नै विशेषताका साथ सामाजिक जीवन र सांस्कृतिक महत्त्वको प्रतिनिधित्व गर्दछ र समाजमा त्यसको महत्त्वपूर्ण स्थान कायम रहन पुग्दछ ।

जातीय, भाषिक र धार्मिक विविधताका साथै भौगोलिक विषमताको परिवेशमा नेपाली समाजको निर्माण भएको छ । विविधता र विषमताको बिचबाट अनेक सभ्यता र सांस्कृतिक वृक्षहरू ञाङ्गिन सक्नु नेपाली समाजभित्र रहेको सद्भाव र अनुपम एकताको पारम्पारिक विशेषता हो । प्राचीन र ऐतिहासिक सन्दर्भहरूले नेपाली समाजको त्यो पुख्यौली विरासतको उज्यालो पक्षलाई उज्जर

रूपमा व्यक्त गरेका तमाम पुष्टिहरू साक्ष्यका रूपमा रहेका छन् । जातीय विविधताको जगमा स्थापना भएका विविध जातीय संस्कार, धर्मको जगमा निर्माण भएका धार्मिक संस्कार, भाषाको कारणले निर्माण भएका भाषिक संस्कार र भूगोलको परिवेशमा निर्माण भएका भौगोलिक संस्कारले विविधता देखिए पनि तिनीहरूका बिचमा रहेको सहिष्णुता र एकता नै नेपाली समाजको गौरवपूर्ण सम्मति हो । यो सम्मतिको आधार नै नेपाली लोकसाहित्यको विरासत हो । यही विरासतको जगमा लोकसाहित्यका प्रत्येक विधाको गरिमा र शान निर्माण भएको छ ।

तामाङ जातिमा प्रचलित लोकगीतको पनि महत्वपूर्ण स्थान, शान र गरिमा छ । तामाङ जातिमा प्रचलनमा रहेका लोकगीतहरू दोहोरी, जीवनसंस्कार र मानवीय व्यवहारको रूपमा प्रकट हुन्छन् । तिनको ऐतिहासिक गाथाको अर्थपूर्ण प्रस्तुतिले परम्परा र रीतिथितिको ऐतिहासिकतालाई स्पष्ट गर्दछन् । जातिगत अस्तित्व, उनीहरूमा भएको सामाजिक, धार्मिक र सांस्कृतिक प्रचलन तथा जीवनशैलीमा हुँदै गइरहेका परिवर्तनहरूले तामाङ जातिको वर्तमान स्थिति कस्तो र कुन रूपमा अवस्थित छ भनेर बुझ्नका लागि पनि यी लोकगीतहरूको महत्त्व छ । मेला, चाडवाड, विवाह, धार्मिक स्थल, प्रकृति आदि तामाङ जातिको सामाजिक जीवनसित जोडिएर आउने पक्षहरू हुन् । यी पक्षहरू विभिन्न कार्यव्यवहारका रूपमा प्रकट हुने क्रममा तामाङ लोकगीतमा पनि सजिएर अभिव्यक्त हुने गर्दछन् । भिन्नभिन्न परिवेशमा भिन्नभिन्न अर्थ र औचित्यता सिद्ध गर्दै तामाङ लोकगीतहरू गाइने गरिन्छ । ती लोकगीतमा पारम्परिक संस्कार, कर्म र आस्थाको घनिभूत मर्म व्यक्त भएको पाइन्छ । प्रेममय आस्वादन, मानवीय सम्बेदनशीलता, प्रकृतिप्रतिको सम्मान र ऐतिहासिकताको उजागर गर्नु तामाङ लोकगीतमा रहेको विशेषता हो । यिनै तथ्यका आधारमा तामाङ लोकगीतको अध्ययन गर्नु आवश्यक छ । अध्ययन सहजताका लागि सीमा निर्धारण सहित तामाङ जातिमा प्रचलनमा रहेका लोकगीतहरूको परिचय, संकलन, वर्गीकरण र विश्लेषण गर्नमा यो अध्ययन केन्द्रित रहेको छ ।

## १.२ समस्याकथन

नेपाली लोकसाहित्यमा तामाङ जातिमा प्रचलित लोकगीतहरूको निकै नै महत्त्व रहेको छ । लोकसाहित्यअन्तर्गत तामाङ जातिमा प्रचलनमा रहेका लोकगीतहरूको विभिन्न ढङ्गले अध्ययन गर्नु आवश्यक छ । सभ्यताको विकासक्रममा नेपालका विभिन्न जातजातिमा प्रचलित संस्कृति लोप हुने सिलासिला चलिरहेको छ । तामाङ जातिको संस्कृतिका सन्दर्भमा पनि यो कुरा सत्य हो । विविधतामय संस्कृतिको संरक्षण र अध्ययन हुन नसकेको खण्डमा ती सबै लोप हुन सक्ने सम्भावनाहरू चुनौतिका रूपमा रहेका छन् । नेपालका रैथाने विभिन्न जात-जातिहरूका आ-आफ्ना शैली र संस्कारहरू छन् ।

तिनै संस्कारहरूको जगमा सामाजिक क्रियाकलापहरू हुने गरेका छन् भने त्यस्ता सामाजिक क्रियाकलापहरूबाट नयाँ नयाँ संस्कार र शैलीहरू श्रृजना हुने गर्दछन् । तिनै सामाजिक क्रियाकलाप, संस्कार र शैलीको जगमा नेपालमा लोकसाहित्यको विकास हुने गरेको छ । यहाँको सम्पूर्ण लोकसाहित्यको अध्ययन यस अध्ययनको उद्देश्य होइन, यो अध्ययनले तामाङ जातिमा प्रचलित रहेका गीतहरूलाई आफ्नो अध्ययनसमस्या निश्चित गरेको छ । तामाङ जातिमा प्रचलित लोकगीतहरूको संकलन र महत्व दर्शाई तिनको अध्ययन गर्नेबारे केही समस्याहरू रहेको पाइन्छ ।

१. तामाङ जातिको भौगोलिक, सामाजिक र सांस्कृतिक परिचय के-कसरी गर्न सकिन्छ ?

२. तामाङ लोकगीतहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण के-कसरी गरिन्छ ?

माथिका प्रश्नहरूसहित तामाङ लोकगीतहरूको महत्वलाई समेत उजागर गर्नु अध्ययनपत्रको महत्वपूर्ण समस्या हो ।

### १.३ अध्ययन कार्यको उद्देश्य

१. तामाङ जातिको भौगोलिक, सामाजिक सांस्कृतिक रूपमा संक्षिप्त परिचय दिने

२. तामाङ लोकगीतको संकलन, वर्गीकरण र विश्लेषण गर्ने ।

### १.४ पूर्व कार्यको समीक्षा

तामाङ लोकगीतहरूको सन्दर्भमा पूर्व शोधकार्य भएको देखिएको छैन । तर तामाङ जातिको विषयमा विभिन्न लेखकहरूले कृति प्रकाशन गरेका छन् । ती कृतिहरूमा तामाङ जातिमा प्रचलित जातीय संस्कार र अन्य सामाजिक सम्बन्धहरूबारे उल्लेख गरेका छन् । अध्ययनको क्रममा उपलब्ध भएका पूर्वकार्यको समीक्षालाई तल प्रस्तुत गरिन्छ ।

बाबुराम आचार्यद्वारा लिखित **प्राचीनकालको नेपाल** पुस्तकको मुर्मी शीर्षकमा तामाङजातिबारे विश्लेषण गरिएको छ । उनका अनुसार तामाङ र मुर्मी भन्ने शब्दावलीमा कुनै अन्तर नभएको कुरा उल्लेख छ । यसमा तामाङ जातिको सामान्य विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रेम खत्रीद्वारा सम्पादित **नेपालका जातीय संस्कार** खण्ड एकमा संकलित परशुराम तामाङद्वारा लिखित तामाङ जातिका सामाजिक संस्कार लेखमा तामाङ जातिको जन्मसंस्कार, कर्मसंस्कार, मृत्युसंस्कार, दाहासंस्कार लगायतका संस्कारहरूबारे विस्तृत चर्चा गरिएको छ । त्यस लेखमा तामाङ जातिको भौगोलिक परिचय, तामाङ संस्कारविद् र तिनका संस्थाहरूको भूमिकाको उल्लेख गर्दै तामाङ जातिको सामाजिक संस्कारको व्याख्या गरिएको छ ।

जनकलाल शर्माद्वारा लिखित **हाम्रो समाज : एक अध्ययन** पुस्तकको तामाङ जातिको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, जातीय संस्कार, तामाङ जातिको स्थितिबारे समान्य चर्चा मात्र भएको छ । तामाङ जातिको लोकगीत सम्बन्धी अध्ययन नभएको हुँदा त्यसको अध्ययन गरिएको छ ।

### १.५ अध्ययनको औचित्य र महत्त्व

लोकसाहित्य लोकजीवनको कार्यव्यवहार हो । यसको कुनै खास शर्त र सीमा हुँदैन । लोकमा संस्कार, चालचलन र व्यवहारबाट लोकसंस्कृति उत्पादन हुन्छ । लोकसाहित्य त्यही उत्पादनको प्राप्ति हो । तामाङ लोकगीतहरू पनि त्यही प्राप्तिका अंशहरू हुन् । तामाङ जातिको संस्कृति, रीतिरिवाज, चालचलन, विभिन्न जीवन संस्कारहरू, धर्मकर्म, चाडवाड, दुःखसुख, भौगोलिक विविधता आदि तामाङ लोकगीतहरूमा विभिन्न भाका, शैली र गाथाको रूपमा प्रस्तुत हुने तस्वीर हो । यस अध्ययनमा तामाङ जातिका सामाजिक र सांस्कृतिक संस्कारको संक्षिप्त परिचय दिइनुका साथै उनीहरू प्रचलित लोकगीतहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण गरिएको छ । यसरी तामाङ जातिको सामाजिक अवस्था र त्यस जातिमा प्रचलित लोकगीतहरूको महत्त्वलाई स्पष्ट गर्नका लागि अध्ययनको औचित्य र महत्त्व रहन्छ ।

### १.६ अध्ययन सीमाङ्कन

तामाङ लोकगीतहरू भाषिक रूपमा प्रकट हुने गर्दछन् । यी लोकगीतहरूको लय, ताल, सुर, अर्थ र सन्दर्भमा विविधता र विभिन्नता रहेको हुन्छ । लय, छन्द, अनुप्रास, यति आदि पक्षहरू पनि तामाङ लोकगीतका विविध आयाम र विशेषताहरू छन् । संस्कारपिच्छे तामाङ लोकसाहित्यको आफ्नै अर्थ र औचित्य हुन्छ । तिनीहरूको नेपाली लोकसाहित्यमा पनि आफ्नै प्रकारको गरिमा र स्थान रहेको छ । त्यसरी तामाङ जातिमा प्रचलित लोकगीतहरूलाई विभिन्न दृष्टि र आयामबाट अध्ययन गर्न सकिन्छ । यो अध्ययनमा ती सबै आयाम र विशेषताहरूको वर्गीकरण र विश्लेषण गर्नु नभई

नमूनाको रूपमा तामाङ लोकगीतहरूको संकलन र तिनको वर्गीकरण र विश्लेषण गर्नु मात्र यस अध्ययनपत्रको सीमा हो ।

## १.७ अध्ययन विधि

लोकगीत नेपाली लोकसाहित्यको एक महत्त्वपूर्ण विधा हो । लोकसाहित्यले ऐतिहासिकता, सामाजिक स्थिति र महत्वलाई दर्शाए जस्तै तामाङ लोकगीतहरूले पनि तामाङ जातिको ऐतिहासिक, सामाजिक, साँस्कृतिक स्थितिको अवगत गराउँदछन् । ती लोकगीतहरूको अध्ययन अनुसन्धानका लागि आफैले स्थलगत भ्रमण गरी निरीक्षण, अनुगमन र अवलोकन गरी सम्बद्ध व्यक्तिहरू र सम्बन्धित सरोकारवालासित मौखिक रूपमा गरिएको कुराकानी र अरू उपलब्ध बभिन्न प्रकाशित पुस्तक, लेख-रचना, तथा पत्रपत्रिका आदिलाई स्रोत मानी यी स्रोतहरूको आधारमा यो अध्ययनपत्र तयार गरिएको छ ।

## १.८ अध्ययनपत्र प्रबन्धको रूपरेखा

प्रस्तुत अध्ययनपत्रलाई व्यवस्थित ढङ्गबाट प्रस्तुत गर्नका लागि निम्न लिखित चार अध्यायमा विभाजन गरिएको छ । अध्ययनपत्रको रूपरेखा विभिन्न अध्यायहरूमा विभाजन गरेर विभिन्न विषयहरूको विश्लेषण गरी निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

पहिलो परिच्छेद : अध्ययनपत्रको परिचय

दोस्रो परिच्छेद : तामाङ जातिको संक्षिप्त परिचय

तेस्रो परिच्छेद : तामाङ जातिमा प्रचलित लोकगीतको सङ्कलन

चौथो परिच्छेद : तामाङ जातिमा प्रचलित लोकगीतको परिचय, वर्गीकरण र विश्लेषण

पाँचौँ परिच्छेद : सारांश र निष्कर्ष

अध्ययनपत्रको अन्तमा सन्दर्भ सामग्रीहरूको सूची प्रस्तुत गरिएको छ ।

## दोस्रो परिच्छेद

### तामाङ जातिको संक्षिप्त परिचय

#### २.१ तामाङ जातिको भौगोलिक अवस्था

तामाङ नेपालको एक प्राचीन र आदिवासी जातिको रूपमा रहेको छ । प्रस्तावित 'गोरखा-मण्डल' देखि 'दोलखा-मण्डल' सम्मका उत्तरी भेगहरूमा 'सेर्पा' जातिका बस्तीहरूभन्दा तल 'मुर्मी' जातिका बस्तीहरूयत्रतत्र फैलिएर रहेका पाइन्छन् । दक्षिणतर्फ महाभारतको पर्वतमालासम्म पनि यिनका फुटकर बस्तीहरूआबाद भएर रहेका पाइन्छन् । यिनीहरूले पनि तिब्बती लामाहरूबाट नै बौद्धधर्मको शिक्षा तथा दीक्षालाई ग्रहण गरेका थिए । (आचार्य, २०६३, : पृ. ३५) यो जाति मङ्गोल मूलको हो र यस जातिमा बोलिने भाषा चिनी-तिब्बती महावंशको तिब्बती-बर्मेली परिवारको मध्यहिमाली भाषा हो । यिनीहरूको भाषाको सहजातीय सम्बन्ध गुरूङ, मनाङ, थकाली, नार भाषासँग नजिक रहेको देखिन्छ । नेपालका विभिन्न भागहरूमा तामाङहरूरिएर रहेका छन् । नेपालको पूर्वमा रहेको लिखुखोलादेखि पश्चिमको बुढीगण्डकीसम्मको पहाडी भू-भागलाई तामाङ जातिले आफ्नो पुर्ख्योली थलो बनाएको पाइन्छ । नेपालबाहिर पनि उत्तर-पूर्वी भारतको बङ्गालको दार्जिलिङ सिक्किम, असाम, भुटान, बर्मा र उत्तरमा तिब्बतको केरोङ-सिगात्सेसम्म पनि तामाङ बस्तीहरूपाइन्छन् । (तामाङ, २०७० : पृ ९७) तर यति हुँदाहुँदै पनि यिनको मूल थलो काठमाडौं उपत्यका वरिपरिका जिल्ला नै हुन् भन्ने आधार पनि बलियो देखिन्छ । किनभने काठमाडौं वरिपरिका जिल्लाहरूसिन्धुपाल्चोक, काभ्रेपलाञ्चोक, रसुवा, नुवाकोट, धादिङ र मकवानपुरमा तामाङ जातिले प्राचीनकालदेखि नै आफ्नो थलोको रूपमा प्रयोग गर्दै आएका छन् ।

तामाङजाति नेपालको प्राचीन जाति भएपनि सर्वप्रथम यस जातिको उत्पत्ति कहाँ भएको हो ? भन्ने प्रश्नलाई पनि उपेक्षा गर्न मिल्दैन । तामाङहरूमा प्रचलित किम्बदन्तीअनुसार यिनीहरूको सृष्टि शिवबाट भएको हो । त्यसैले यिनीहरूका आदिपुर्खा शिव थिए । शिवलाई अनार्य मानिएकोले र आदिपुर्खाकै रूपमा किराँतहरूले पनि मान्ने गरेकोले किराँत र तामाङ विचको सम्बन्ध पनि रहेको थियो कि भन्ने मतहरूपनि तामाङजातिभित्र पाइन्छ । सामान्यतया ताको अर्थ 'घोडा' र माङको अर्थ 'व्यापारी' अर्थमा तामाङ भाषामा चलनचल्तीमा रहेकोले घोडाव्यापारीको रूपमा रहेको भन्ने अर्थ खुल्न जान्छ । तर समय विकासको क्रमको चापमा परेर हो वा त्यो तर्कमा विश्वसनीय आधार नभएर हो उनीहरूले त्यो पेशा वर्तमानमा अँगालेको भने पाइँदैन । तामाङ जातिलाई मुर्मी पनि भनिन्छ । केही विद्वानहरूले मुर्मीको अर्थ सिमानाका बासिन्दा भन्ने अर्थ लगाएका छन् । तामाङ र मुर्मीमा कुनै

अन्तर छैन । केही विद्वानहरूले तामाङको अर्थ घोडचढी सैन्य हुन्छ भनेका छन् । अर्को किम्बदन्तीअनुसार तामाङ तिब्बतका राजा स्रोङचङ गम्पोका समयमा घोडा चढेर यता आएको सैन्यका केही मानिस नेपालमै बसोबास गरेको हुँदा यिनको नाम तामाङ रहन गयो भन्ने छ । तर तामाङहरूको वंशावलीमा त्यो कुरा कतै पनि उल्लेख नभएकोले त्यो मतको विश्वसनीयता र सर्वमान्यता छैन । ( शर्मा, २०६७ : ३१४)

यसरी तामाङ जातिको उत्पत्ति र नेपालप्रवेशको विषयबारे एउटै मत नभएकोले कुनै आधिकारिकता सम्बन्धी समस्या रहेको छ । त्यो कुरा जे भएपनि तामाङ जाति नेपालको प्राचीन जातिको रूपमा रहेको र उनीहरूको खास कर्मथलो काठमाडौं उपत्यका र त्यस वरिपरिका जिल्लाहरूभएको कुरा स्पष्ट हुन्छ ।

तामाङहरूसकेसम्म एकैठाउँमा भुरम्म बस्ती बसाएर बसेको पाइन्छ । यदाकदा अलगअलग पनि रहेका हुन्छन् । तर उनीहरूको बस्ती बसाईमा एकै ठाउँमा बस्ने मूल प्रवृत्ति हुन्छ । उनीहरूका पुराना बस्तीहरूमा जताजतै ढुङ्गा छापेको पाइन्छ । आफ्नो आर्थिक क्षमताअनुसार घर दुईतलेदेखि तीनतलेसम्म हुनसक्दछ ।

## २.२ तामाङ जातिका सामाजिक संस्कार

तामाङ जाति नेपालको एक प्राचीन जाति भएकोले आफ्नै सामाजिक संस्कार, रीतिथिति र परम्पराहरूको विकास भएको पाइन्छ । जातीय कुलमर्यादाहरूलाई कायम राख्दै गरिने क्रियाकलापहरूसामाजिक संस्कारका रूपमा परिभाषित हुन्छन् । तामाङजातिमा पनि आफ्नो कुलमर्यादा, धर्मकर्म र संस्कारहरूको सभ्यता निर्माण भएका छन् । सामाजिक संस्कारहरूमा जन्म, विवाह, मृत्यु र अन्य क्रियाकलापहरूपर्दछन् । यी सबै कृत्यहरूमा तामाङजातिको आफ्नो सभ्यता र संस्कार स्थापित भएको छ । तामाङजातिका सामाजिक संस्कारहरूको परिचालन, निर्माण र गतिशील बनाउनका लागि जातीय सभ्यताका निर्माणकर्ता र अन्य पक्षहरूले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेका हुन्छन् । तिनीहरूको विषयमा संक्षिप्तमा चर्चा यसप्रकार गरिएको छ ।

### २.२.१ तामाङ संस्कारका निर्माणकर्ता र संस्थाहरू

तामाङ समाजमा जति सामाजिक संस्कारहरू छन् त्यति नै विशेषज्ञहरूर तिनका संस्थहरू छन् । (तामाङ, २०७० : पृ. ९८) लामा, बोम्बो, लम्बु, लब्तेवा (धामी) ताम्बा, चोहो (मुखिया) आदि तामाङ संस्कारविद्हरूमानिन्छन् । यिनीहरूलाई संस्थाको रूपमा नै आत्मसात् गरिन्छ । लामा पद तामाङजातिको धार्मिक परम्परामा अत्यन्त सम्मानित मानिन्छ । लामाले जन्मसंस्कारमा नाम्ज्यूड ( न्वारान), छेवार (तोडसुर), मृत्युसंस्कारमा फोबा (मृतकको टुप्पी निकाल्ने), दाह गर्ने ठाउँमा संस्कार

गर्ने, घेवा(अन्त्येष्टि क्रिया) गराउने, चुलाको देवताको संस्कार गराउने, बालीनाली जोगाउने, लायो-त (हत्याको पाप) ला-योगस (ति.) बाट पशुबलीका हत्याराहरूलाई मुक्त गर्ने, ग्राल (मरेका जन्तुलाई अन्तिम विदाइ भोज) दिई मुक्त गर्ने, विभिन्न सन्दर्भमा पूजापाठ गराउने काम गर्दछन् ।

तामाङजातिको धार्मिक परम्परामा बोम्बो, लम्बु र लब्तेवाको स्थान लामापछि दोस्रोमा हुन्छ । यिनीहरूले नाम्ज्युड (न्वारान), तोडसुर (छेवार), दीम क्योम्बा (घरमर्मत संस्कार), नेप्पा क्योम्बा ( बिरामीको उपचार), चन (सिकारी) पूजा गराउने, विभिन्न स्वास्थ्यसम्बन्धी कर्मकाण्ड गर्ने आदि गर्ने गर्दछन् ।

लामा बुद्धधर्मको विद्याको शक्तिले, बोम्बो दैवी प्रेरणाको शक्तिले समाजमा पूज्य भएजस्तै ताम्बाहरूतामाङको पुख्र्यौली ज्ञानका कारणले मान्य र सम्मानित हुन्छन् । ताम्बाहरूबाट न्वारान गर्ने काम हुन छोडिसकेको छ किनभने त्यो काम अब लामाहरूले सम्पन्न गर्छन् । ताम्बाहरूले दोइला ( कुलपूजा) को शुरूवात गर्ने, छेवर सम्पन्न गराउने, विवाहमा प्रमुख भूमिका खेल्ने, अत्येष्टि क्रियामा घेवा संगठन सञ्चालन गर्ने, थुन्दासोर्सी (छायालाई मृतकको नाताकुटुम्बबाट अन्तिम विदाइ) गर्ने जस्ता कार्यहरू गर्दछन् ।

## २.२.२ तामाङजातिका विभिन्न संस्कारहरू

तामाङजातिका विभिन्न संस्कारहरूरहेका छन् । तामाङजातिका संस्कारहरूले जीवन, मृत्यु, लौकिक तथा अलौकिक शक्तिहरूप्रति तामाङजातिले अपनाउने विश्वदृष्टिकोणलाई व्यक्त गर्दछन् । तामाङजातिमा जन्मसंस्कार, कर्मसंस्कार, विवाहसंस्कार, मृत्युसंस्कार, दाहसंस्कार जस्ता सामाजिक संस्कारहरूविद्यमान रहेका छन् । यी संस्कारहरूअन्तर्गत रहेका विभिन्न कृत्यहरूलाई संक्षिप्तमा यसप्रकार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

### २.२.२.१ जन्मसंस्कार

तामाङजातिमा जन्मसंस्कार न्वारान (नामज्युड/थाप्साड ठुई) गर्ने प्रचलन रहेको हुन्छ । उनीहरूको जन्मसंस्कारको कार्य शिशु जन्मेको ३ दिनमा सम्पन्न गर्ने परम्परा रहेको छ । ५, ६, ७ र ११ दिनमा पनि गर्ने यदकदा चलन रहेको छ । न्वारान बोम्बोद्वारा नै सम्पन्न गर्ने गरिन्छ । बोम्बो नभएमा लम्बु वा गाउँको मुखियाले न्वारानको कार्य सम्पन्न गराउँछन् । कुल र कुटुम्बको उपस्थितिमा न्वारान सम्पन्न गरिन्छ । नामज्युड सम्पन्न भएपछि रीतअनुसार बनाइएका सगुन र भोज ग्रहण गर्ने गरिन्छ ।

## २.२.२.२ कर्मसंस्कार

तामाङजातिमा कर्मसंस्कारहरूगर्ने गरिन्छ । कानखावा (अन्नप्राशन वा पास्नी), बुढो पास्नी, छेवर (चूडाकर्म), स्यामा पिन्वा (गुन्यु चोलो दिने) आदि तामाङजातिका कर्मसंस्कारहरूहुन् । कानखावामा छोरीलाई पाँच महिनामा र छोरालाई छ महिनामा अन्नप्राशन गराइन्छ । यो दिनको निर्धारण लामाले गर्दछन् । कानखावा संस्कार सम्पन्न भइसकेपछि उपस्थित जनहरूलाई भोज खुवाउने गरिन्छ । यसप्रकारका भोजहरूमा रेम (रक्सी)लाई अति आवश्यक र सम्मान सत्कार गर्ने साधनका रूपमा लिइन्छ । यो कर्मसंस्कारलाई विधिका रूपमा लिइन्छ तर न्वारानजस्तो धूमधाम बनाउनुपर्ने बाध्यता रहँदैन । बुढो पास्नी ८४ वर्ष पुगेका बुढाबुढीहरूलाई फेरि भातखाइ गर्ने चलनका रूपमा रहेको छ । यसमा ६ महिने बच्चाको लागि जुन विधिद्वारा अन्नप्राशन गराइन्छ, त्यसैगरी नै यस कर्मसंस्कारमा पनि सो विधि अपनाइन्छ । छेवर न्वारानपछि सबभन्दा धूमधामसँग गरिने कर्मसंस्कार हो । बालकको निश्चित उमेर पुगेपछि कपाल काट्ने कर्मको रूपमा यो संस्कार सम्पन्न गरिन्छ । यो कर्म मामामुखी भएकोले यसमा मामाहरूको ठूलो र महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । मामाहरूले छेवरको खवर पाइसकेपछि अन्य कामलाई थाती राखेर पनि यसमा समय दिनुपर्ने अनिवार्य मानिन्छ । मामाले भान्जाका लागि केही न केही उपहार लिएर बालकको घरमा जाने चलन छ । कपाल काट्ने कैंची, थाल, टोपी, एकजोर नयाँ कपडा, सेतो फेटा आदि उपहार अनिवार्य मानिन्छन् । छेवरमा लामा, बाम्बो, लम्बु, लब्लेबाहरूको भूमिका पनि महत्वपूर्ण मानिन्छ । यसैगरी स्याम पिन्वा(गुन्यु चोलो दिने) संस्कार पनि तामाङ जातिमा प्रचलित छ ।

## २.२.२.३ विवाहसंस्कार

विवाहसंस्कारमा मामाचेली र फूपुचेली विवाह गर्ने र यो विवाहलाई प्राथमिकतामा राख्ने प्रचलन छ । मामाचेली र फूपुचेलीको साटासाट प्रचलनले सन्तुलन रहेको देखिन्छ । विवाह मागी विवाह हुनसक्ने, प्रेम र चोरी विवाह हुनसक्ने, छोप्वा विवाह(केटाले मन पराएको तर केटीले मन नपराएको अवस्थामा साथीहरूको सहयोगमा केटाले जवरजस्ती केटीलाई तानेर लैजाने प्रचलन), विधवा विवाह, अन्तरजातीय विवाह आदि प्रचलनमा रहेका छन् । हाडानाता विवाहलाई स्वीकार्य छैन र सम्बन्धविच्छेदका संस्कारहरूपनि तामाङजातिका आफ्ना नियम र प्रचलनअनुसार हुने गर्दछन् ।

## २.२.२.४ मृत्युसंस्कार र दाहसंस्कार

पहिलो दिनमाव्यक्तिको मृत्यु हुनेवित्तिकै मृतकका आफन्तजनहरूलाई जानकारी गराइन्छ । लामाबाट फोबा गराइन्छ र लामाले साइत हेरेपछि लासलाई डाँडामा लगी लामाद्वारा दाहसंस्कार गराइन्छ । दोश्रो दिनमा घेवा गेन्दुनको सदस्यहरूको चुनाव र कामको बाँडफाँड हुन्छ । तेस्रो दिनमा

तोर्माहरूनिर्माण गर्ने, प्रतिष्ठान बनाउने, विभिन्न पूजा, घर बनाउने, लामाद्वारा मृतक तथा घरपरिवारलाई आर्शिवाद दिने आदि कर्महरूगरिन्छ । चौथो दिनमा लामा बुद्धबाट शक्ति प्राप्त गर्ने, घरलाई किलखोरमा लैजाने, अन्तिम दान प्रदान गर्ने र अन्तिममा नाच्ने, गाउने, खाने पिउने कामहरूगरिन्छ । पाँचौ दिनमा मामाले भान्जालाई नयाँ कपडा, फेटा आदि दिएर आशौच फुकाइदिएपछि, मृत्युसंस्कार पूरा हुने गर्दछ ।

दाहसंस्कारलाई जीवनको अन्तिम संस्कारको रूपमा लिइने भएकोले तामाङ जातिमा यो संस्कारलाई महत्वकासाथ लिने प्रचलन छ । मृत्युलाई जुठो वा हेय वस्तुको रूपमा लिइदैन । सम्मानसाथ र विभिन्न विधिहरूसहित रूइवा (घरभित्र बनाइएको चोखो र सफा स्थान)मा मृतकको अस्थिलाई राख्ने प्रचलन छ । रूइवा भोजन ४९ औँ दिनमा गरिन्छ । ४९ औँ दिनमा नै गरिने घेवा सम्पन्न नगरून्जेल रूइबालाई सम्मानका साथ जिउँदो मानिसलाई भैँ खानपिन गराउने प्रचलन पनि छ । घेवा कार्य विभिन्न विधिहरूद्वारा सम्पन्न गरिन्छ ।

### २.३ तामाङ जातिमा प्रचलित लोकगीतहरूको स्थिति

तामाङ जातिमा प्रचलित लोकगीतहरूमा ऐतिहासिकता, परम्परा, सांस्कृतिक विशेषता, प्रकृति लगायतको बेजोड सामाञ्ज्यस्यता कायम रहेको हुन्छ । विभिन्न सांस्कृतिक, धार्मिक र ऐतिहासिक रूपले महत्वपूर्ण भएका स्थलहरू, विभिन्न पशुपन्छी, प्रकृति आदिलाई गीतको सन्दर्भमा अभिव्यक्त गरिन्छ । तामाङ जातिमा प्रचलित लोकगीतहरूउनीहरूको जातीय संस्कारको गाथाको रूपमा व्यक्त हुने भएकोले जातीय सभ्यता र संस्कृतिको दृष्टिबाट धेरै नै महत्वपूर्ण रहेका छन् । तामाङ जातिमा प्रचलित रहेका लोकगीतहरूमा सामाजिकता, ऐतिहासिकता, सांस्कृतिक विशेषता सहित मानवीय सम्भावको समिश्रण पाइन्छ । स्वयम् तामाङ जातिको परम्परा र संस्कृतिको प्रतिविम्ब तामाङ लोकगीतहरूमा हुन्छ नै, तर यसका साथसाथै जातीय इतिहासको महत्वपूर्ण पक्षलाई पनि त्यसले उजागर गरेको हुन्छ । त्यसैले तामाङ लोकगीतहरूको विभिन्न दृष्टिबाट महत्व रहेको कुरा प्रष्ट हुन्छ ।

तामाङ लोकगीतहरूले सामाजिक रूपमा विभिन्न संस्कार, धार्मिक मेला, चाडपर्वको महत्त्वलाई उजागर गर्दछन् । त्यसैले यी लोकगीतहरूमा तामाङ सभ्यताको सामाजिक, धार्मिक, सांस्कृतिक पक्षको अद्भूत मिश्रण भएको देखिन्छ । देवता, आकाश, थान, माई, देवी आदि प्राचीनतालाई समेत आत्मसात् गरी गीतहरूलयबद्ध हुनुलाई सभ्यताको दृष्टिबाट महत्त्वपूर्ण मान्न सकिन्छ । त्यसैगरी मानवीय भावलाई प्रेम, निष्ठा, आदिबाट व्यक्त गरिएकोले पनि यी लोकगीतहरूको महत्त्व मानवीय रूपमा रहेका छन् । यसरी तामाङ लोकगीतहरूको सामाजिक, सांस्कृतिक, परम्परा, प्राचीनता, मानवीयता

आदि पक्षहरूमा अन्तर्घुलित भएर अभिव्यक्त हुने विशेषता रहेको छ । यी गीतहरूमध्ये नेपाली भाषामा गाइने सेलोको स्थिति नेपाली लोकसाहित्यको क्षेत्रमा जबरजस्त स्थान बनाएर रहेको लोकप्रिय लोकगीतको रूपमा रहेको छ । कतिपय तामाङ लोकगीतहरूस्वयम् तामाङजातिको विभिन्न संस्कारहरूसित सम्बन्धित भएकोले तामाङजातिमा आउने उहापोह र परिवर्तनहरूले लोपको स्थितिमा पनि रहेका छन् । तिनको दुरावस्थालाई रोक्नको लागि तामाङ संस्कृतिको जेगर्ना चुनौतिको रूपमा रहेको छ ।

## २.४ तामाङ लोकगीतहरूको सामाजिक, साँस्कृतिक तथा ऐतिहासिक महत्व

तामाङ गीतहरूमा सामाजिक सम्बन्ध र मूल्य, संस्कार, लैङ्गिक सम्बन्ध आदिको सन्दर्भलाई समेटिएको हुन्छ । कुटुम्ब र भातृसम्बन्धलाई गीतहरूद्वारा अभिव्यक्त गरिने भएकोले समाजमा गहिरो सम्बन्ध स्थापना गर्दै सामाजिक सम्बन्धलाई दिगो, अटल र गतिशील बनाउनका लागि यी गीतहरूको महत्व छ । तामाङ जातिमा रहेको संस्कार, जीवनशैली र कार्यव्यवहारलाई तामाङ गीतहरूबाट अभिव्यक्त गरिने भएकोले ती गीतहरूको साँस्कृतिक महत्व रहेको छ । तामाङ जातिको पुर्खा, परम्परा, इतिहास आदिलाई तामाङ गीतहरूमा व्यक्त गरिने भएकोले उनीहरूको साँस्कृतिक जीवनको अध्ययन गर्नलाई तामाङ गीतहरूको गहन महत्व छ । विवाह, मृत्यु, खुसी, शोक आदि सन्दर्भमा पनि तामाङ गीतहरूले साँस्कृतिक महत्व राख्दछन् । त्यसै ऐतिहासिक महत्वका स्थान, व्यक्तित्व, प्रेमकथा आदिलाई पनि तामाङ गीतहरूमा व्यक्त गरिने भएको ऐतिहासिकताको बोधका लागि तिनको महत्व रहेको देखिन्छ । यसरी तामाङ गीतहरूको सामाजिक, साँस्कृतिक र ऐतिहासिक महत्व रहेको छ ।

## २.५ निष्कर्ष

तामाङ जाति नेपालको प्राचीन जाति हो । यो जाति नेपालमा कसरी आइपुगेको हो ? भन्ने सम्बन्धमा ठोस आधारहरू उपलब्ध हुन सकेका छैनन् । विभिन्न अड्कलवाजीका आधारमा तामाङ जातिको नेपालप्रवेशको कुरा गरिएता पनि विश्वसनीय आधारहरू नभएको कारणले यही नै हो भन्ने विवरणरूप पाइँदैनन् । तर तामाङ जातिको आफ्नै भाषा, संस्कार र परम्पराले तामाङ जाति नेपालको प्राचीन जाति हो भन्ने कुरामा शङ्का छैन ।

भौगोलिक बसोवासका दृष्टिले तामाङ जाति काठमाडौं वरिपरिका जिल्लाहरूमा बाक्लो वस्ती बनाइ वसेका र नेपालका अन्य भूभागहरूमा पनि फुटकर वस्तीका रूपमा छरिएर रहेका छन् । तामाङ जाति नेपालदेखि भारत, भुटान, वर्मा, थाइल्याण्ड तिब्बत लगायतका मुलुकहरूमा समेत छरिएर रहेको पाइन्छ ।

तामाङ जातिको सभ्यता र संस्कृति सम्पन्न छ । ऐतिहासिक र सांस्कृतिक दृष्टिकोणले तामाङ संस्कारले निकै नै महत्त्व राख्दछ । उनीहरूको त्यो सभ्यताले मानव इतिहासको विकासक्रमलाई बुझ्नका लागि मद्दत पुग्दछ । तामाङ लोकगीतहरू पनि तामाङ जातिको कार्यव्यवहार र शैलीका रूपमा अभिव्यक्त भएको पाइन्छ ।

नेपाली लोक साहित्यको सर्वाधिक लोकप्रिय विधा लोकगीतमा तामाङ गीतहरूको महत्वपूर्ण स्थान छ । नेपाली लोकगीतहरूको वर्गीकरण हुँदा तामाङ गीत एउटा अङ्गको रूपमा देखा पर्दछ । तामाङ संस्कारमा अभिव्यक्त हुने कैयौं सांस्कृतिक विशेषताहरूनेपाली समाजको अन्य जातिमा पनि रहेको हुँदा दुःख सुख, दोहोरी, सेलो आदि हृदय सम्बन्ध सांस्कृतिक परम्पराहरूकायम रहेको पाइन्छ । तामाङ सेलोलाई नेपाली लोकगीतमा कर्णप्रिय ढङ्गले गाउने गरिन्छ । तामाङ् शब्दहरूको मात्र अनुवाद नभई जस्ताको तस्तै रूपमा सो तामाङ सेलोको लयलाई नेपाली लोकगीतमा गाउने गरिएकोले नेपाली लोकसाहित्यमा नै तामाङ गीतहरूको स्थान सम्मानजनक छ भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ ।

**तेस्रो परिच्छेद**  
**तामाङ लोकगीतहरूको संकलन**

**३.१ तामाङ सेलो ह्वाई (गीत) : मुनाल जोडी हुब तामा(मुनालजोडी भेट हुँदा)**

- केटा : मुनाल जोडी हुब तामा राडतिनीम ए डा रूप ताजी ।  
दिम डाला स्वोबोलोड सुनखानी आडीन्ला भामे माइरानी ॥  
अचार चावाम म्नाबावार होइ तिला मुला सुङ्गो हालखबर ।
- केटी : स्वोबोलोड नाम्सला होइ थेबा धिम डाला तोरसे ठूलो पाखर ।  
आमला भामे कुन्साडला ज्याववन मुला हालखबर ॥  
भोटेमा कोशी खाडीचउर होई तिला मुला सुङ्गोर थेबाल सुर ।
- केटा : युडबाला दिरी तार्डाला कुर जालामाया सोबा डाला सुर ।  
डा खाला पाखर नाम्सारी यथेन जालामाया सोबारी ॥  
घ्यामलामी ग्वादी पोलोदोड होई खालाइ मुलाकी बोमलोड ।
- केटी : सालामी मागार म्हाड राड्वा थेबाला बानी खाराड्वा ।  
भालामी जोरी साल घी छे ल्हानान फुर्फुर आतोउ ए ॥  
डाला आपासे राइ भ्याला होई जामागा एसे थायाड्वा ।
- केटा : धिमलामा दिला साडला नाम स्योबोलोड नाम्साला छारी भ्योनडाम ।  
आनीला भामे होई कुन्साड ए छामे म्नाड्सी सेम चम्चम ॥  
आप्पला फूर्ति लाआदो होइ ए नोन हिन्ना तिड्ला रो ।
- केटी : आस्याड्ला कोला होई थेबा स्यान भ्योन बिमाम ए जेबा ।  
तोक जेबा जिउडाल स्याल म्नाड्सी फुर्फुर डाला सेमताड्जी ॥  
यदान सेमला रो मान्सी होई डादाइ जालमाया लाइ म्हान्जी ।
- केटा : खाबाला मडसीर महिनारी रिमठिम रितभाँत डाइबाला ।  
यला आपा थेन आमादा सगुन थान्सी फ्यालाला ॥  
डोलीमा बसी डा खाला होई चाड्छार सोसी यदा बोर्ला ।
- केटी : रि स्याङ्गोला घोनबोरी लामादा चिखाम च्याबिन्ना ।  
या ताला थेबा या ताला यला घ्याम च्यासी डाचिला ॥

ए डाला कर्मरी मुसामी होई चाडछार धोसी डानिला ।

(चन्द्रकुमार दोड, वर्ष ४०, काभ्रे)

### नेपालीमा रूपान्तरण

#### तामाङ सेलो गीत : मुनाल जोडी भेट हुँदा

- केटा : मुनाल जोडी भेट हुँदा आज त तिमी र म भेट भयो ।  
घर मेरो सोबोलोड सुनखानी माइज्यूको छोरी मायारानी ॥  
अचार खाने त भार वावर होइ के छ भन्नुस् हालखबर ।
- केटी : सोबोलोड गाउँको होइ ठूले घर मेरो माथि ठूला पाखर ।  
आमाका छोरी कुन्साडको राम्रै छ हालखबर ॥  
भोटे त कोशी खाडीचौर होइ के छ भन्नुस ठूलेको सुर ।
- केटा : ढुङ्गा त मुनि माछाको कुर जालमाया बनाउने मेरो सुर ।  
म आउँला पाखर गाउँमा तिमीसँग जालमाया बनाउन ॥  
बाटोको तलमाथि सिस्नुको भाड होइ कोही छ कि रिसाउने ।
- केटी : भूँडको बाँदर भूत जस्तो ठूलेको बानी कस्तो ।  
भीरको टुप्पामा खर र बाबियोको घाँस धेरै फुरफुर नहोऊ तिमी ॥  
मेरो बुवाले करड गन्ला होइ अनि पो तिम्ले चाल पाउला ।
- केटा : घरमुनि त कोदोको भुप्पा सोबोलोड गाउँको युवा ठिटो म ।  
माइज्यूको छोरी होइ कुन्साड तिमी तरूणी देखेर मन चमचम ॥  
बाउको फूर्ति लाउनुपदैँन तिमी नै हौ मुटुको साथी ।
- केटी : मामाको छोरा होइ ठूले अरूकेटा भन्दा तिमी नै राम्रो ।  
मिलेको जीउडाल देखेर फुरफुर मेरो मन रमायो ॥  
तिमीलाई नै मनको साथी माने होइ मलाई त जालमाया लाउन मन लाग्यो ।
- केटा : आउने यो मंसीर महिनामा चलनचल्ती अनुसार कोसेली लिई म आउँला ।  
तिम्रो बुवा र आमालाई सगुन राखी ढोगौंला ॥  
डोली त लिई म आउँला होइ नयाँ दुलही बनाएर तिमीलाई लैजाउँला ।

केटी : रिस्याङ्गोको गुम्बामा लामालाई चिना हेराऔंला ।  
लौ हुन्छ ठूले लौ हुन्छ तिम्रो बाटो हेरी बसौंला ॥  
तिमी मेरो कर्ममा भैदिए नयाँ दुलही बनी म जाउँला ।

(अनुवादक : अध्ययनकर्ता स्वयम्)

### ३.२ दुःखमा गाइने सेलो गीत : के छ तिम्रो हालखबर

केटा : डम्फुला घेरो आम्बुला सिङ आम्राङ्वा ताजिम यदा डा दिङ  
हाँछामी भ्रामुवा गादेछुना म्राङजिम माङ्गरी धोलोमुना  
गरिबिला कारणसे ह्युल्ला नोङ्वा चलनसे  
दुम्जाला जात्रा औंशीरी डा खाजी मुग्लान साउदीरी  
लहरे पिपल जोडीमा बर तिला मुला यला हालखबर.....।

केटी : चरीला कामाई धोडलानाई तिलासी पाङ्गसै यदा डाङ्ग  
खपकोट, भीरकोट बेचताङ्कार आज्यावा माङ म्राङ्वा तिनाङ्गार  
घ्लीङ्ग म्हेम्दो छार्वा तोर लारी ए मुला मुग्लान मिला घ्लारी  
तिलासे लासे सेम कोङ्वा तिलाइ ताला वा सेम लोङ्वा  
खाम्बाना डामी यलाना भर तिला मुला बिसे हालखबर

केटा : मिलाना ह्युल्सा मिलाना ठिम डान्वा खावा राङलानु धिम  
जोरनाले धिमला मेन दलान ह्युल्ला नोङ्वा थे चलन  
चफर केसेला नारान थान आकुर्न ताजिकी थेराङ्गवान्  
फापारे ह्वाङ्गला लयसे नाम्सा धिमला मायासे  
दुःखा रिन थाजि निवा दिन डा मुला जहिलेन याखारी घिन

केटी : दुःखला थे ताम एसे सेमा डालाइ चुसेम क्रावा खाम  
तालारो सक्दान चुनाव खाजि ह्युल गणतन्त्र  
छार-छार खाजि ह्युलरि ठिम आकुर्न ताजी नाम्सा धिम  
ह्याङ्गलाइ छ्योला बिवा ताम डिक्सी भ्राला छार घ्यालम  
डा तिला एला घ्यालम च्यातासि ए खाउ मुग्लान ख्लातासी

केटा : ए से ह्युलला तामसेमा ताङ्गवा खाजी तामथेमा

ह्युलसे याडजीम छार नुन मिन खाला वा धारेम ह्याडलाया दिन  
हडकड, साउदी, मलाय नुन् आरेगा टिबा सेम डालायानुन  
छाडबा आरे फ्युक्पाला छे, तिलासी खासे ख्लासि घे  
डान्वा खावा सेम ताडबा डा खाला धोसि निधिडमा

केटी : नाम्साला ज्योज्यो आले आखेमन च्यावामुला जहिलेन ए खावा घ्याम  
धिमला मुबा आवा आमा घादेन ताडला ए खामा  
माडरिममा म्राडबा एथेन छ्याम पाडदोवा मुला सेमलाई ताम  
डिक्सीनु फाला फ्युक्पाला छे, टिदोजि धारेम ह्युलरी सोबा ए ।  
ह्युलला मान्सी जहिलेन ग्रेन ए खउ ह्युलरी चुपाल्सेन ।

केटा : लनी दिनी राडबा आवा, आमा सेमरी डान्वा हल खामा  
जतिन खासै मिक्लीला भाल घादेन ताला सेम याल-याल  
दुःख से थारेड तातोजि ह्याड ह्निमुला जहिलेन कोन्ज्योदा बड

(स्रोत : चन्द्र कुमार दोड, वर्ष, ४०, काभ्रे)

### नेपालीमा रूपान्तरण

### दुःखमा गाइने सेलो गीत : के छ तिम्रो हालखबर

केटा : डम्फूको घेरो खमाउरीको दाउरा नदेखेको भएछ, तिम्लाई पाँच वर्ष  
पहिला त हिन्थ्यो कति रमाइलो गरी देखेछ, सपनीमा आज राति ।  
गरिबीको कारणले समाजमा बिग्रेको चलनले  
दुम्जाको जात्रा औंसीमा म आएँ मुग्लान साउदीमा  
लहरे पीपल जोडीमा वर के छ, त तिम्रो हालखबर

केटी : चरीको कमाई रूखको ऐजेरू कसरी भनूँ मैले तिम्लाई ।

.....नराम्रो सपना देख्छु आजभोलि

हिउँफूल फुल्ने माथि लेकमा तिमी छौँ मुग्लान अर्काको देशमा

कसरी गरूँ मन दह्रो केही हुन्छ, कि मन डराउँछ

.....तिम्रै भर के छ, भनूँ हालखबर

केटा : अर्काको देश अर्काकै ठाउँ सम्भना आउँछ, आफ्नै गाउँ

जोरनाले घरको दलिन समाजमा बिग्रेको त्यो चलन

फापरे गीतको लयले गाउँघरको मायाले

दुःखैमा काटें गएको दिन म छु नि जहिल्यै एकलै ।

केटी : दुःखको त्यो कुरा तपाईंले सुनाउँदा मलाई नि रून मन लाग्यो

हुन्छ रे सबैलाई चुनाव आयो गणतन्त्र

नयाँ नयाँ आयो गाउँमा चलन अर्कै भयो गाउँघर

हाम्रो नि पुग्ला भनेको कुरा मिलेर हिडौंला नयाँ बाटोमा

म बस्छु तिमी आउने बाटो हेरेर तिमी आऊ मुग्लान छोडेर

केटा : तिम्ले गाउँको कुरा सुनाउँदा खुसी भएँ कुरा सुन्दा

ठाउँले पायो नयाँ नै नाम आउला कि अब त हाम्रो नि दिन

हडकड, मलाया नुन छैन बस्न मेरो नि मन

सकेको छैन साहूको ऋण कसरी आउँ छोडेर काम

सम्भना आउँदा मन रमाउँदा म आउँछु फर्की दुई वर्षमा

केटी : गाउँको दाजुभाइ दिदी बहिनी हजुरबुवा, हजुरआमा हेर्नुहुन्छ जहिले नि तिमी

आउने बाटो

घरमा भ'को बुवा आमा कति रमाउला तिमी आउँदा

सपनीमा देख्छु तिमीसँगै भन्नु छ मनको कुरा

मिलेरै तिरौंला साहूको ऋण बस्नुपर्‍यो अब गाउँ बनाउन तिमी

गाउँलाई सम्भन्नु जहिले नि ठूलो तिमी आऊ गाउँमा यसैपालि

केटा : चन्द्रसूर्य जस्तो बुवाआमा मनमा सम्भना आउँदामा

जति आए नि आँसुको भेल कति हुन्छ मन उज्यालो

दुःखमा टाढिनु पर्‍यो हामी माग्छौं जहिले नि भगवानलाई बल

(अनुवादक : अध्ययनकर्ता स्वयम्)

### ३.३ तामाङ त्वाइ ब्याहा (बिहे) : आस्याङ निला नाम्सारी (मावली गाउँमा)

केटा : आस्याङ निला नाम्सारी जन्तीवा दोषी डा खामा ।

डादाइ धिमनाम सोइ माज्नी लुइ निबा सेम रो च्याखामा ॥

चु मिसे यदान ब्ले म्नाडजी तुलबुली तुलबुली सेम क्लाड्जी ।  
य होइ मैच्याड डादामी यनोन सेम ताड्जी ॥

केटी : विर्धाना बाला काम्सारी डानीला तेनाल नाम्सारी ।

जन्तीला युरयुर मिला लुडरी योड-योड ताजिम ए गुड्री ॥  
वाला-वाला ताजिम थे यला लि सेम आताड्बा होसबा मि ।  
य होइ च्याड्बा डादामी य सेम आताड्बा ॥

केटा : माभीला कोलसे जाल क्लाड्बा मार निबा सुनकोशी गन्दीरी ।

सगुन ग्यान्सीन डेन लाजिम ज्योज्यो थेबाला जन्तीरी ॥  
आहिन डामी थुडबामी दुच्छे म्याडसीन वाल ताजी ले ।  
य होई मैच्याड आथुड खाइमाइ आइराक जी ॥

केटी : ख्यूरूगन्दी रोशी ह्योड गुड्रीमा जेबा तेमाल गाड् ।

यला ताम बत्तिका चाला बिसी अस्यु येला सेमरी माड ॥  
ताम लासाई नोन लेभेरबा भ्रासाई योड योड यला काड ।  
य होई च्याड्बा ताजिम ए मि खोराराड ॥

केटा : योड-ह्योड ताबा डा च्याड्बा स्यासी ब्रासी ब्लाप्सीनाम ।

आडीला जामे मैच्याड्से आगोबा तिलदा डाला ताम ॥  
गन्दीदा दोगा रोशीदा चाम नाम्साला सोभो च्याड्बा डाम ।  
य होइ मैच्याड देप्पोमान्जी सेमला ताम ॥

केटी : तिलदागा थोमथोम ताबा खाई सिन्धुली नाम्साला च्याड्बा आई ।

च्यामामी ताइताइ डामरी खाइ तिलसी पतिक चासे डाइ ॥  
दोलखाला भिमसेन कावाली माड् हड्सु भन्दै सोभो आइ ।  
य होइ च्याड्बा तिलसे विश्वास लासे डाइ ॥

(स्रोत : इन्दिरा गोले, वर्ष ४३, ललितपुर)

## नेपालीमा रूपान्तरण

### मावली गाउँमा

केटा : मामाहरूको गाउँमा जन्ती बनेर म आउँदा

मलाई पनि घरजम गर्न मन लाग्यो जिन्दगी बित्ने मनको हेर्न आउँदामा

यो आँखाले तिम्लाई नै भ्वाट्ट देखामा चुलबुल चुलबुल मन खेल्यो  
ए होई कान्छी मलाई त तिमी नै मन पर्यो

केटी : म जान्छु तेमाल गाउँमा

जन्तीको लस्कर मान्छेको हुल (राम्रो) भिल्के भएछ तिमी बिचमा  
रातोरातो भएछ तिम्रो मुख मन रमाउँदैन त्यस्तो मान्छे  
ए होई कान्छा मलाई त त्यो मन खुसी भएन

केटा : माभीको बच्चाले जाल खेल्छ तल जाने सुनकोशी नदीमा

सगुन राखी नै सम्भेछौं दाइ ठूलेको जन्तीमा  
हैन म त पिउने मान्छे थोपा चाख्दैमा रातो भयो गाला त  
ए होई कान्छी पिउन्न कहिल्यै जाँड रक्सी त

केटी : वरिपरि नदी रोशी खोल बिचमा सुहाउँदो तेमाल डाँडा

तिम्रो कुरा विश्वास गर्ला भनी नबुन तिम्रो मनमा सपना  
कुराको साइनो नै जिब्रो लखराउने हिडे पनि यताउता तिम्रो खुट्टा  
ए होई कान्छा भएछ तिमी त मातेको (स्पष्ट बोल्न नसक्ने)

केटा : लरबर भयो मो कान्छी नाची हिडी थाकेर

माइजुको छोरी कान्छीले नबुभ्ने किन मेरो कुरा  
नदीको ढोका रोशीलाई पुल गाउँको सोभो कान्छी म  
ए होई कान्छी साटन मन लाग्यो मनको कुरा

केटी : किन हो लाटो भाको तिमी सिन्धुली गाउँको कान्छा तिमी

हेर्दा न लाटो लाटो नजिक आई कसरी विश्वास गरौं खोइ  
दोलखाको भिमसेन कावाली माई हासेमा भन्दै सोभो तिमी  
ए होई कान्छा कसरी विश्वास गरौं मैले ।

(अनुवादक : अध्ययनकर्ता स्वयम्)

### ३.४ तामाङ सेलो गीत : डा तेमाल ला माइलाध (म तेमालको माइलालाई)

केटा : लादाई मोनाइ सोर्दोला २

लुदाई कुदुड फोर्दोला २

लुदाइ कुदुड फोर्दोला  
 माइदारी ब्रेमु होर विमु २  
 तोर सानो ले तामा घानो म्हेला नौनिरी टुप तामा  
 ३ वर्ष पछि हुब तामा ( सोम धिड लिसाड हूप तामा)  
 ३ वर्ष पछि हुब तामा  
 कोरकोर लासि बोर्दोला २  
 माइतारी चिमु होर विमु  
 डा तेमालला माइलाध  
 डा तेमालला माइलादाम् ॥  
 तोर त्याबोले ताम यानो  
 टेका टेका जुवा मारबाडी  
 प्लाक प्लेक टिबा चखडी  
 चुभन्दा ३ वर्ष अगाडि  
 भ्लेरेमी रा म्हे छावा मुला २ ॥  
 घनुसिमी लावाड चाब मुथ्वा  
 जहलेन ताला ताला विवा मुथ्वा  
 मया लासि भ्रावा मुवा  
 दया लासि भ्रावा मुवा  
 डा तेमालला माइलादाम् ।  
 भर्कना केसे बरूहे से  
 हो थेवा माया ला तासि  
 हो थेवा पिरति सोतासि  
 कारतासे धोडबो फ्लेक तामसि  
 कारतासे धोडबो सेव थासी  
 डा माइलाइदा भ्लेक्खलासि  
 मार विदेशरि फेवतासि  
 तोर सानोले ताम यानो  
 गोकर्णरी कोरखा जिम

ज्यावान लासि दोखाजिम ।  
ज्यावान लासि दोखाजिम  
म्हेला नाउनिरी धुप् ताज्यो  
सलाइ डोरो टुप ताज्यो  
गोकर्णरी हुब ताज्यो  
डाला तेमालला ह्युलसारि  
डा तेमालला माइलामि  
डाला तेमाललाइ ह्युलसारी  
गोठेरी टिबा गोठालो २  
रा छाबारी निमामी  
म्हे छाबारी निमामी  
म्हेदाइ काठी यामामा  
शैलुड ह्युललाइ लिलामाय २  
जात्रा मात्रा खामामी २  
मैला स्याब्ला वित्तसि  
गोकर्णरी निसै छ्यामामा ।  
गोकर्णरी खासै छ्यामामा ॥  
गुप्तश्वाररि छ्यामामा २  
गोकर्णरि छ्यामामा  
रो भाइ साथरी छ्यामामा  
आभिऊ राडला डाइ पाडला २  
तामा यालो ले नाम सानो  
धिम डाला तेमाल केर मुला २  
नाम सेरबासे बेरमुला  
पाडतोवा हेदा धेर मुला  
वित्तावा एदा धेर मुला ।  
भ्यालीमै थातोवा तार सोतार  
कैलेमी तामुला आस पतर २

आमसेमी धाइवा खुरीमी  
वेसार युसीउर मुबा २  
डा तेमालला साइलामि  
डा तेमालला माइलामि  
ए ला कुरी टिवा सुर मुबा  
डाला ताम यानो ताम सानो  
म्हेला मी मिनमी कलाउरी २  
खै तिल पाइसै चोड खेवा  
दर्बुड थिला सेम सिला २  
ल्हासिमा ह्यारबा छ ठौउरी २  
सालाम दुलु साइदोज्यो  
दुनियाला मुखिन पाइदोज्यो  
(डाला ताम यानो ताम सानो) २  
चुपालछेला समयरी (मारसेला ठिमरी चु दिनरी) २  
ल्हादाई ठोरो तुलाइले  
जे तासै जो तासै  
तिनिला दिनरी हुब ताइले

केटी : धापलै जोरी टुप ताइले  
आइडाला पुरानो माया  
तिनिला दिनरी हुब लाइले  
तिनिला दिनरी हुब लाइले  
बैदारि ब्रिमु होई विमु  
गोजारी भडवा फोसतिसे  
डाला कपनला दोषतिसे  
डाला कपनला दोषतिसे  
ताम यानगो ले ताम सान्गो २  
चैत्तला ह्वारि चु दिनरी

यम्बुला कासै जो तासै  
 पाइनाड सोसै जो तासै २  
 चैत्तला वृन चु दिनरी  
 म्हेला नौबिसे धुप ताज्यो  
 पुरानो दोषति हुप ताज्यो  
 टेका टेका जुबा मारबाडी  
 ज्योज्यो आलेले अगाडि  
 नना आडा लै अगाडि  
 उनमाला जति घ्याम मुला ।  
 डाला कपनला दोषतिदा  
 तिलातिल विवाला सेम मुला ॥  
 तिलातिल पाडबाला सेम मुला २  
 तोर तोर शैलुड लारिमी  
 सेरखाला नामसे वेरमुला  
 पाडसैला विसैला धेरमुला २  
 चुदिनरी माया लातासि  
 विदेशटी निज्योय ख्या तासि २  
 कपन नामसाला माइलासे  
 फोइधरी ब्रिमु होर विमु  
 (स्रोत : लालबहादुर दोड, वर्ष ३५, काभ्रे)

### नेपालीमा रूपान्तरण

#### तामाड सेलो गीत : म तेमालको माइलालाई

केटा : देवतालाई नि चामल भेटी चढाउँला  
 देवीलाई नि चामल पिठो चढाउँला ।  
 तिनवर्ष पछि भेट हुँदा  
 यताउति घुमाइ घुमाइ लानु पर्ला

माइतामा बसी त्यसो भन्यो  
म तेमालको माइलालाई  
म तेमालको माइलालाई त  
यता सुन त कुरा सुन  
टक टक टेक्ने लठ्ठी  
भुँइमा बिछ्याउने सुकुल (चकटी)  
यो भन्दा तीन वर्ष अगाडि  
पाखामा बाखा वस्तु चराथ्यौं  
किनीमा ल्वाङ खाएथ्यौं  
जहिले नि हुन्छ हुन्छ भनेको थ्यौं  
माया गरी हिनिराथ्यो  
दया गरी हिनिराथ्यो  
म तेमालको माइलालाई त  
भर्कनाको पटुकाले बरूतिम्ले  
त्यत्रो माया लगाथ्यो  
त्यत्रो पिरती बनाथ्यो  
कर्दले रूख ध्व काटेसी  
कर्दाले रूख ध्वम्मा काटेसी  
म माइलालाई चट्टै छोडी  
तल विदेश जानुभयो  
यता सुनन कुरा सुन  
गोकर्णमा घुम्न आछौं ।  
रामैसँग आइपुगेछौं  
रामैसँग आइपुगेछौं  
गाईको नौनीमा धूप भयो  
सलाईर्काटा धागो भयो  
मेरो तेमाल गाउँमा  
म तेमालको माइला त

मेरो तेमाल गाउँमा त  
गोठमा बस्ने गोठालो  
बाखा चराउन लाँदामा  
गाई चराउन लाँदामा  
गाईलाई लठ्ठी उदज्याउँदा  
शैलुङ्ग गाउँको लिलामाया  
जात्रामात्रा आउँदामा  
माइला भेट्ला भनेर  
गोर्कणमा गएनिसँगसँगै  
गोर्कणमा आएनिसँगसँगै  
गुप्तेश्वरमा सँगसँगै  
गोर्कणमा सँगसँगै  
दाजुभाइ साथीभाइ साथसाथमा  
नभन तिम्रो म भन्ला  
कुरा सुन न कुरा मान न  
मेरो तेमाल उता छ ।  
पानी असिनाले ठिराउँछ  
भन्नुपर्ने तिम्लाई धेरै छ  
सुनाउनुपर्ने तिम्लाई धेरै छ  
भयम्मै काट्नुपर्ने सेतो उन्धू  
कैले त हुन्छ अलि पर  
मामाले पकाको तरकारीमा  
वेसार हाली पहेँलो  
म तेमालको साँइला त  
म तेमालको माइला त  
तिम्रो काखमा बस्ने सुर छ ।  
मेरो कुरा सुन कुरा मान  
गाईको त नाम कलौरी

खै के भनौं चोक ठूलो  
हर्दड फुट्ला मन मर्ला  
लुकेर हिङ्ने छ ठाउँमा  
भुँइको त धूलो बढारौंला  
दुनियाँको सामुन्ने भन्नु छ  
मेरो कुरा सुन कुरा मान  
यसपालिको समयामा तलको ठाउँमा यो दिनमा  
देवतालाई अमर राखौं  
जे भएनि जसो भएनि  
आजकै दिनमा भेटौं है ।

केटी : सियो टुप्पामा धागो राखौं  
तिम्रो र मेरो पुरानो माया  
आजको दिनमा भेटौंला  
आजको दिनमा भेटौंला  
चिनामा लेख्यो त्यसो भन्यो  
खुकुरी हाल्ने लाहाले  
मेरो तेमालको दोस्तीले  
मेरो तेमालको दोस्तीले  
कुरा सुनन कुरा मान  
चैतको दिनमा यो दिनमा  
काठमाडौंको कसै जो भएनि  
चिनभरि बाँचेनि जो भएनि  
चैतको दिनमा यो दिनमा  
गाईको नौनिले धूप भयो  
पुरानो माया भेट भयो  
टेक-टेक टेक्ने त लठ्ठी  
दाजु माइलो अगाडि  
दिदी बहिनीको अगाडि

पहिलेकै जति बाटो छ ।  
मेरो तेमालको दोस्तीलाई  
के-के भन्ने मन छ  
माथिमाथि शैलुङ लेकमा  
हिउँदको पानीले ठिराउँछ  
भन्नु सुनाउनु धेरै छ  
यो दिनमा माया लाएर  
विदेशमा गयो है छोडेर  
तेमाल गाउँको माइलाले  
चिनामा लेखी त्यसो भन्यो ।

(अनुवादक : अध्ययनकर्ता स्वयम्)

### ३.५ डम्फू विशेषमा आधारित सेलो गीत : डम्फू त बजाई नाचौंला

डम्फू त बजाइ नाचौंला भिल्के, तामाङ सेलोमा नाचौंला २  
कम्मर मर्काइ जिउ लर्काइ, छमछमी भिल्के नाचौंला २  
उहिले त पुर्खाले बनाको काटेर गोइल्लाला हाँगाको  
बत्तिसै किलो काँडे बाँसैको विचैमा छालाले मोरेको २  
आम्मैले होइ आम्मैले भनेर गाउँथ्यो पुर्खाले  
डम्फू त माथि डाँफे नचाइ नाच्यैन भन्थ्यो भिल्केले २  
डम्फूत बजाइ नाचौंन भिल्के तामाङ सेलोमा नाचौंला  
कम्मर मर्काइ जिउ लर्काइ छमछमी भिल्के नाचौंला  
डम्फूको नामै राखेछ उहिले त हाम्रो म्हेमोले माथि माथि हिमाल  
उडिमा हिड्ने डाँफे त चरीको नामैले २  
तालैमा राम्रो यो डम्फूको डम्फूको डाँफे त चरीले नाचेको  
(डम्फूको तालमा नाच्यै गाउँदै माया र पिरती गाँसेको) २  
डम्फू त बजाई नाचौंन भिल्के तामाङ सेलोमा नाचौंला) २  
कम्मर मर्काइ जिउ लर्काइ छमछमी भिल्के नाचौंन ।२

(स्रोत : चन्द्र कुमार दोड, वर्ष ४०, काभ्रे)

### ३.६ तामाड फापरे हवाई : चरीला कमाई (चराको खेती)

केटा : चरीला कमाई धोड लानाइ

मानगोले नाना-आडा पाडला डाइ २  
ड्यानोले नाना आडा पाडला डाइ  
सोन्गोले नाना आडा पाडला डाइ (२)  
तोसै लुड्ला लानाइरी (२)  
दोड्बोमा थावा लाथाररी(२)  
चु सिम्बुला जात्रारी(२)  
पुरानो दोषती म्नाडज्यो डाइ  
पुरानो दोषती स्याडज्यो डाइ ।  
पुरानो दोषती म्नाडज्यो डाइ  
डाला दोषतीदा विदासी, डाला ईष्टदा विदासी  
मायाला कौसाल दोनमुला डाइ  
पिरतीला कौसाल दोनमुला डाइ (२)  
क्यासेला याम्बुलासहररी (२)  
सुन्दहर थोरी धरहर(२)  
डाला दोषतीदा मान्सी नाम  
मायाला काइसाल दोनमुला डाइ  
सुड पिनु दोषती सरर.....।

केटी : म्नाबलामा दात्तर डेलारी (२)

चु सिम्बुला मेलारी (२)  
भ्राबाला ग्यालाम छानमामी(२)  
दोषती राडदा स्याप्पामी (२)  
दोषती राडदा स्याप्पामी (२)  
स्याउलामी क्युइसी ग्योइ पाड्बा (२)  
यला दुःखीला हूली मी  
यला दुःखीला कान्छी मी

नाराना औधी सेम ताड्बा (२)  
गोजाला गोस्ती होइ दोषती (२)  
आकामासारी दिड्बा ग्वाई (२)  
चुम्हासी निबा फापरे ह्वाई (२)  
चुम्हासी निबा फापरे ह्वाई  
फापरे ह्वाईदा सोनालाई ।  
फापरे ह्वाईदा सोनालाई (२)  
गोजाला गोस्ती होइ दोस्ती (२)  
रिलबामा छोला लाधारारी (२)  
सयामाबुला जात्रारी (२)  
(स्रोत : प्रेम लोप्चन, वर्ष ४२, सिन्धुपाल्चोक)

### नेपालीमा रूपान्तरण

#### तामाङ फापरे गीत : चरीको खेती

केटा : चरीको कमाई रूखको ऐजेरू  
सुन्नु न दिदी बहिनी भन्छु मैले  
सुन्नु न दिदी बहिनी भन्छु मैले  
सुन्नु न दिदी बहिनी भन्छु मैले  
माथि शैलुङ्गाको लेकमा  
रूख त काट्ने सानो विरूवा  
यो स्वयम्भूको जात्रामा  
पुरानो माया देख्यो मैले  
पुरानो माया भेट्यो मैले  
पुरानो माया देख्यो मैले  
मेरो साथीलाई भन्दामा मेरो मित्रलाई भन्दामा  
मायाको चिनो दिनुभो  
पिरतीको चिनो दिनुभो  
उपल्लो काठमाडौं शहरमा

सुन्धारामाथि धरहरा  
मेरो साथीलाई सम्भरेर  
मायाको चिनो दिएको छु  
भन्नुस माया सरर.....

केटी :

ढोकाको डिलनेर  
यो स्वयम्भूको मेलामा  
हिड्ने त बाटो रोज्दामा  
साथी तिम्लाई भेट्दामा  
साथी तिम्लाई भेट्दामा  
स्याउला त भाँची पोखरी धान्दामा  
तिम्रो दुःखीको ठूली त  
तिम्रो दुःखीको कान्छी त  
नारायण साह्रै मन रमाउँछ ।  
खुकुरीले दाप होइ माया दोसती  
आकाशमा उड्ने चरी चील  
यो हराएर गएको फापरे गीत  
यो हराएर गएको फापरे गीत  
फापरे गीतलाई बचाउन  
फापरे गीतलाई बचाउन  
खुकुरीको दाप होइ मायाको साथ  
बाट्ने त धागो बाबियो  
स्वयम्भूको जात्रामा । (अनुवादक : अध्ययनकर्ता स्वयम्)

### ३.७ दोलखा जिल्लामा गाइने सेलो गीत : आउँदैछु घुम्न चरीकोट

केटा : आउँदैछु घुम्न चरीकोट घुमाइदिनु कालिन्चोकी माई  
हो आउँदैछु घुम्न चरीकोट घुमाइदिनु कालिन्चोकी माई  
माया र पिरती गाँसौला.....हा...हा.....हा  
(हो माया र पिरती गाँसौला भीमसेन थानको कसम खाई) २

आउँदैछु घुम्न चरीकोट.....

केटी : आउनु है घुम्न चरीकोट घुमाई दिउँला कालिन्चोकी माई  
हो आउनु है घुम्न चरीकोट घुमाई दिउँला कालिन्चोकी माई  
माया र पिरती गाँसौला.....हा....हा.....हा....  
(माया र पिरती गाँसौला भीमसेन थानको कसम खाई) २  
हो हो आउनु है घुम्न चरीकोट....ओ.....ट.....।

केटा : मुडेको खरीदुङ्गामा मायाको नाम खोपौला  
हो मुडेको खरीदुङ्गामा  
मायाको नाम खोपौला छयोरोल्या ताल  
(घुमेर मायाको संसार खोजौला) २  
आउँदैछु घुम्न चरीकोट....ओ.....ट ।

केटी : चरिघ्याङको गुम्बालाई मायाको साँची राखौला  
हो चरिघ्याङको गुम्बालाई मायाको साँची राखौला  
(तामाकोशी छोएर चोखो माया लगाउँला) २  
आउनु है घुम्न चरीकोट....ओ...ट ।

केटा : कालिन्चोकलाई हेरेर गौरीशंकर हाँसेको  
हो कालिन्चोकलाई हेरेर गौरीशंकर हाँसेको  
मन पर्यो मलाई मैच्याङले सेलोमा छमछम नाचेको  
आउँदैछु घुम्न चरीकोट.....ओ.....ट ।

केटी : दोलखाली चेलीलाई चोखो माया लाइदिनु  
हो दोलखाली चेलीलाई चोखो माया लाइदिनु  
आबा मायुङलाई सोधेर हृमठिम पुर्याइ लैजानु (२)

केटा : आउँदैछु घुम्न चरीकोट घुमाइदिनु कालिन्चोकी माई  
हो आउँदैछु घुम्न चरीकोट घुमाइ दिन कालिन्चोकी माई  
माया र पिरती गाँसौला  
हा...हा...हा

केटा + केटी : हो माया र पिरती गाँसौला भीमसेन थानको कसम खाई (२)

(स्रोत : अमृत लामा, वर्ष २८, दोलखा)

### ३.८ सेलो दोहोरी गीत : आकाश भलमल ताराले

- केटा : आकाश भलमल ताराले पूर्णेको रातैमा जून हाँस्यो २  
मायाको संसार बसाउन मुटुको माभैमा तिमी बस्यो २
- केटी : सुसायो सालबाल सालघारी फुर-फुर डालीको पात खस्यो  
अल्लारे च्याडबाले के गर्यो-गर्यो चेपारे बोलीमा म फस्यो २
- केटा : डाँफेले फुर-फुर खेल्छ रे, त्यो पारि गुंरासे पाखैमा  
मर्दको छोरालाई डर छैन लडिबुडि खेल्छु काखैमा २
- केटी : भूपककै ऐजेरू फुल्यो रे पीपलु रूखैको तुनामा २  
दुनियाँको आँखा नलागोस् लुकाउँछु मुटुको कुनामा
- केटा : आकाशै भलमल ताराले पूर्णेको रातैमा जून हाँस्यो  
मायाको संसार बसाउन मुटुको माभैमा तिमी बस्यौ
- केटी : सुसायो सालबाल सालबारी फुर-फुर डालीको पात खस्यो  
अल्लारे च्याडबाले के गर्यो-गर्यो चेपारे बोलीमा म फस्यो
- केटा : नौरङ्गी ध्वजा टपरी अक्षता पाती दुनामा २  
अजम्मरी यो नाता बाँधी राख मायाकै तुनामा २
- केटी : याक, चौरी हिमाली भेगतिर भेडी त भीरकोट खर्कमा २  
चोखो माया लाउने जोडी त हजूर भेट्छ रे त्यो माथि स्वर्गमा २
- केटा : आकाशै भलमल ताराले पूर्णेको रातैमा जून हाँस्यो  
मायाको संसार बसाउन मुटुको माभैमा तिमी बस्यो
- केटी : सुसायो सालबाल सालघारी फुर-फुर डालीको पात खस्यो  
अल्लारे च्याडबाले के गर्यो-गर्यो चेपारे बोलीमा म फस्यो ।
- (स्रोत : चन्द्र कुमार दोड, वर्ष, ४०, काभ्रे)

### ३.९ प्रेम कथामा आधारित दोहोरी सेलो गीत : भेट भयो दुप्चेको मेलामा

- केटा : भेट भयो दुप्चेको मेलामा पिपल डाँडाकी मोइच्याडलाई २  
सिरान थालगाड मेरो गाउँ थर मेरो थिड हो र माइला नाउँ २  
के पर्यो थर के हो नि नाउँ ?  
साइनोले सोल्टिनी पर्ने हो भने चोखो माया पिरती लाउँ २

- केटी : स्याङतान मूलकी छोरी म पीपल गाउँकी गोरी म २  
गोरी त भनी जिस्क्याउला थालगाड गाउँको होई माइला २  
दोहोरो माया मौलाउला  
सोल्टिनी भनी नजिस्क्याऊ माइला मन मिले बरू पिरती लाऊ २
- केटा : सात गाउँ संसार डुले म मन मिले दौतरी पा'छैन २  
माइलाको यो ज्यान चोखो छ २०-२२ को उमेरमा २  
कतै नि पिरती ला'छैन  
अभागी रैछ यो मेरो कर्म अझै नि घरबार भा'छैन २
- केटी : तिल्के त खेतमा धान भुल्दै माइला नि उस्तै म उस्तै २  
शिखर बेसी नुवाकोट डोमालाड लेकमा धुपीको बोट २  
नराख मैलो मनमा खोट  
मन मिले दौतरी भेट भयो आज लाउँ माया माइला जोडका तोड
- केटा : दुप्चेको मेलामा आउँदामा मन मिले दौतरी पाउँदामा २  
चरी त उड्यो भुरुरू गोरीले लाउँ माया भन्दामा २  
मन भयो मेरो फुरुरू, डालीमा बसी नरूनु गोरी आँसुमा भगरी धुरुरू २
- केटी : माइलाका मनै चञ्चले हेदैमा माइला नक्कले २  
सात गाउँ डुली काँ पाउनु मन मिले माया पाउनलाई २  
हाम्रो त पीपल गाउँ आउनु,  
जालि पो छ कि माइलाको मन ज्यान जाने पिरती नलाउनु २
- केटा : गोंसाइ कण्डमा हिउँ भुसी भयो नि मेरो मन खुसी  
हाम्रो त बामन भर्नामा सुनाखरी फूल फुलाउँला २  
जुग जाने माया नै लाउँला  
बेहुली बनी बस्नु है गोरी डोली त लिई म आउँला २
- केटी : नौ सय जन्ती नौ बाजा घाम्बा र ताम्बा लिई आउनु २  
सुनको सिक्री के लाउनु चाँदीको यार्लिड के लाउनु २  
यार्लिड लाई के पाउनु,  
जुग जाने माया लाउने हो भने सोली र डोली लिई आउनु २  
(स्रोत : खेम मोक्तान तामाड वर्ष ३४, नुवाकोट)

### ३.१० शैलुड मेलामा गाइने सेलो गीत : शैलुड मेला

- केटा : शैलुड मेला च्याखामा तोगजेबा छामे २ हुब नामा निननम वर्षे डा  
खामा मेल्दो चाँ खाइसे फेब खाबा २ म्हेन्दो दा म्राड्सी २  
हे होइ ह्वाइ घोसी स्याबारी सेम ताबा २
- केटी : सिन्धुली पाल्चोक जिल्लामा धादिड बेशी धिम डाला  
मोक्तान आबा डा भामे मैना मोक्तान मिन मिन डाला २ (नाक्कले)  
थिम ए नक्कले थिम ए हे होइ आनला माले डा थेमा प्रे) २
- केटा : मोक्तान आस्याड मावाली आस्याड स्याडला भामे टिम बोम्भन  
आपाला डा पाराड उमेर वैसा छ्योला डाम २  
(चुलबुल आताउ चुलबुल आतोउ)२  
हे होइ ए डाला दौतरी डिक्वा चिम) २
- केटी : मिसेमी थेजि तिला विजि एदामी म्राड्सी डा पेजि  
शैलुड फेदीरी भाल खाला साउने भरी मैनारी)२  
(भ्योन आताउ ए भ्योन आताउ) २  
हे होइ लि स्याल च्योगो ऐनारी) २
- केटा : (डाविला खिजि लारिमि चौरिला बथान हुलहुलबा  
चोरी नेला मुइ स्याडमा नौनीमार होइ चुलचुलबा) २  
आपाल जा ला) २ हे होइ लि मुला च्यागो सुल स्युलबा)२
- केटी : (शैलुड गाडला थुम्गारी तिनिना चुहोइ मेलारी खालै छामे आ ह्याडजा खाजिम एमि  
चु हलारी)२ (वैसासे आम्योउ) २  
हे होइ फ्याडनिना छेव्ला ग्राम्बारी) २
- केटा : (बोगल सोम भ्ली छामे मुला डालै नाम्सा ह्युल सारी  
शैलुड थुम्कारी खाबा डाम चु ल्हुई ए दान फुलबारी)२  
(सेमनाडरी थानगो)२ हे होइ किनखाल ल्होछार मैनारी)२
- केटी : -शैलुड सोरी लादाइनुन चोखो सेमसे म्ला फुल्बो आपाला कोला  
होइ पाराड एला सेम तोर माल आख्युल्गो)२ (पक्कनु हिन्सम)२  
हे होइ मध्युडदा सगुन बसी फुल्गो)२
- केटा : हे होइ डाड बाला छइला सोलिरी

केटी : हे होइ महयुडदा सगुन बसी फुल्यो ।

(स्रोत : राजकुमार तामाङ, वर्ष ३८, रामेछाप)

### ३.११ पुरानो साथी भेट हुँदा गाइने सेलो गीत : के छ नि सन्चो विसन्चो

केटा : असोजको दशैँमा, उडायो चङ्गा आकाशमा, घुम्दा-घुम्दै चेट भयो  
दुःखमा नमानी बाँचेर, घुम्दै फिर्दै आउँदामा, पुरानो दोस्ती भेट भयो ।

(पानीको तिसर्ना एक दिनको मायाको

तिसर्ना दिन-दिनको के छनि सन्चो विसन्चो)२.....।

केटी : गाजालु कोस्ता सुन दोस्त पुरानो मायाको तिसर्ना

सकिन मैले बिसर्न

सुनकोशी भोटेकोशी बग्दैछ, खहरे खोला सुकदैछ,

(कसरी भनौँ सन्चै छ, मुटुमा किला राखेर मरूभूमि जुनी बाँचै छ).....।

केटा : शैलुङ फेदी वर्खामा, भेडाको वथान खर्कामा, तिसर्ना मायाले गर्दामा ।

चोखोरे सिम्ले बासघारी,

सम्भन्छु माझीको डुङ्गा भैं न वारी न पारी

(धादिङ फेद तार पानी, सल्ले भुमेलोक गोठ पानी

उस्तै हो नि म पनि)२.....।

केटी : माबार शैलुङ काटेर, म दुःखी एकलो पारेर, दोस्ती परदेश गएर ।

सुनि राम बनमा एकलै पानी पँधेरो, दिउँसै यो मन अँधेरो

(विरानो भयो ओकुरी बन

देख्दै न अनुहार भनेर कति पो रोयो यो मेरो मन)२.....।

केटा : मन परेको दोस्तीलाई छोडेर जानु परेर,

आदि त बाटो पुगेर दोस्ती ज्यानलाई सम्भेरेर ।

आँसुको धारामा मुख धोएँ

दोस्ती भन्दै म रोएँ

(सर सर पाइलो सारेर, आँसुको साँधी राखेर, एकलै हिंडे रोएर)२.....।

केटी : बम्बई जाने रेलमा, मासु त भुट्ने तेलमा, दोस्ती गएको बेलामा ।

सिसाको गोलि काटेर, जोरनाले बन्दुक ताकेर, गएनी हुन्थ्यो मरेर ।

(न हुने थियो पीर धन्दा

उल्लाई नि हुन्थ्यो आनन्द मलाई नि हुन्थ्यो आनन्द)२.....।

केटा : हिउँदो बाली फापर जौं, दोस्ती चित्त नदुःखाऊ,

संसार हेरेर मन बुझाऊ

दुःखले लाएको यो माया कहिले त मधेश कहिले त भोट

मायाको सम्भना हजार चोट

(दोस्ती ज्यानलाई छोडेर जाने त यो मन थिएन

बस्नलाई कर्मले दिएन)२

केटी : यस्तै रहेछ दैवको खेल वरपर घुम्न बाँचुन्जेल ।

कहिले विछोड कहिले भेट

दोस्ती शहर गएर दशौं वर्ष भइसक्यो

कसरी बसौं त्यतिञ्जेल ।

( बिस्यौं कि माया गाउँघरको

कस्यौ कि माया शहरको

जागिर छ कि सरकारको)२.....।

केटा : दुःखीको शहर विरानो, ओड्ने ओछ्यान आफ्नै जिउ

ढुङ्गा र मट्टिको सिरानी

रातभरि पाटीमा सुतेर, दिनभरि गिट्टी कुटेर

कहिले त ठेला गाडा ठेलेर

(गाउँ घरको माया सम्भेर

धन कमाउँछु भनेर बित्यो त्यसै गरेर)२.....।

केटी : पटुकी खादि फन्कलाई धागो त काट्ने चर्खामा

दोस्तीको कुरा सुन्दामा, पानी घट्ट दोभानमा

गाईगोरू चराउने मटु बनमा

डहेलो लाग्यो यो मनमा

( सोभो सिधा गाउँघरमा दोस्ती कुन ठाउँ बस्दै छ

शहरी चलन कस्तो छ)२.....।

(स्रोत : प्रेम लोप्वन, वर्ष ४२, सिन्धुपाल्चोक)

## चौथो परिच्छेद

### तामाङ जातिमा प्रचलित लोकगीतको परिचय, वर्गीकरण र विश्लेषण

#### ४.१ तामाङ लोकगीतको परिचय

तामाङ जातिमा प्रचलित लोकगीतहरू विभिन्न सन्दर्भ र ऋतु अनुकूल गाइने भएकोले तिनको फरकफरक परिचय रहेको छ । तामाङ लोकगीतहरूको वर्गीकरण र विश्लेषण गर्नु अगाडि यस अध्ययनमा सामेल गरिएका लोकगीतहरूको सामान्य परिचय लिनु उपयुक्त हुने भएकोले तिनीहरूको संक्षिप्त परिचयात्मक चर्चा गरिएको छ ।

##### ४.१.१ तामाङ दोहोरी सेलो गीत : मुनाल जोडी भेट हुँदा

सोबोलोड गाउँमा शुरूमा एउटै परिवार हुन्छ । जुन परिवारमा बुवा आमा, दाजु र बहिनी हुन्छन् । दाजु र बहिनी हुकिदै गएपछि दाजुको विवाह हुन्छ र केही समयपछि बहिनीको पनि विवाह ठूलो पाखरमा हुन्छ । दाइको छोरो हुर्केर जवान बन्दछ र बहिनीको छोरी पनि हुकिदै जवान हुन्छे । दाइको छोरा आफ्नो घरबाट घुम्दैफिदै ठूलोपाखर पुग्छ र उसले फूपूको छोरी देखेपछि उसलाई लोभ लाग्दछ र उसले मनमा कुरा खेलाउँदै गीत मार्फत कुराकानी गर्दछ र त्यसको जवाफमा फूपूको छोरीले पनि गीत मार्फत आफ्नो विचार व्यक्त गर्दछे । गीतमार्फत नै दुबै पक्षले मायाप्रीतिको कुरा गर्दै जाँदा रीतिरिवाज, परम्परालाई अँगाल्दै घरबार जोड्ने सन्दर्भसम्म पुग्दछ । गीत शालिन र शिष्ट ढङ्गले दुबै पक्षबाट प्रस्तुत हुन्छ ।

##### ४.१.२ दुःखमा गाइने सेलो गीत : के छ तिम्रो खबर

युवावस्थाको श्रीमान र श्रीमती मध्ये श्रीमान प्रदेश गई फेरि फर्केर आई श्रीमतीसित भेट भएपछि एकआपसमा सुखदुःख र अनुभव सुनाउने सन्दर्भमा यो गीत गाइन्छ ।

##### ४.१.३ विवाह उत्सवमा गाइने गीत : मामाको गाउँमा

यस प्रकारको गीत जन्ती माइतीघरको आँगनमा पुगेर खानपीन खाइसकेपछि रातको समयमा युवायुवतीहरूले रातभरि गीत गाएर नाचगान गर्ने गरिन्छ । रात कटाउने मेलो गर्न बुढापाकाहरूपनि डम्फू बजाएर तामाङ सेलो गाउने गर्दछन् । यी गीतहरूयुवा युवतीहरू बुढापाकाहरूबाट शालिन र शिष्ट ढङ्गले गाइन्छ । यसरी गीत गाउने क्रममा बिच बिचमा सगुन खाने गर्दछन् । सगुनको रूपमा बेहुलीको घरमा तयार गरिएको रक्सी, जाँड, निडार, भ्याबर आदि हुन्छ । साथसाथमा रोटी, अचार, मासु आदि पनि खाने गरिन्छ । यसप्रकारको सगुन नखानेलाई चिया, दुध, जुस आदिको व्यवस्था गरिएको हुन्छ ।

#### ४.१.४ प्रेमिल तामाड सेलो गीत : म तेमालको माइलालाई

गाईवस्तु चराउँदा वखत, मेलापात, बनपाखा आदि अनुकुलतामा गाइने गीत हो । यो गीतमा माया प्रेम, विवाह, सुखदुःख लगायतका विषयहरूलाई समेटिएको हुन्छ । यो दोहोरी गीत केटा र केटी दुई समूह बनाएर लामो-लामो भाकामा गाउने गरिन्छ । आफ्नो इष्ट देवतालाई सम्झिने, विगतमा सँगै माया गर्दै हिडेको, विदेश गएर प्रेमीले दुःख पाएको, एकलै हुँदा प्रेमिकाले उदासिनताको महशूस गरेको जस्तो कैयन् प्रसङ्गहरूलाई यस गीतमा उठान गरेर कर्णप्रिय भाका र स्वरमा गाइन्छ । गीतमा मानवनिर्मित कुराहरू, प्राकृतिक स्थलहरू, धार्मिक स्थलहरू, पशुपन्छीहरू, प्रकृति आदि अन्तरघुलित भएर अभिव्यक्त हुने गर्दछन् ।

#### ४.१.५ डम्फू विशेषमा आधारित सेलो गीत : डम्फू त बजाई नाचौंला

डम्फू बाजासित सम्बन्धित रहेर त्यसको विशेषता, उत्पत्ति आदि पक्षको सन्दर्भलाई गाथाको रूपमा यो गीत गाउने चलन छ । डम्फू तामाड जातिको विशेष बाजाको रूपमा रहेकोले यसको महिमा गाउने गरिन्छ । यस गीतमा आफ्नो पुर्खाको डम्फूसितको सम्बन्धलाई उजागर गर्दै प्रेमिल भावहरूप्रकट गरिन्छ । डाँफे चरी, बाँस, रूख आदिको सम्बन्धलाई यस गीतमा मिसमास पारिएको हुन्छ । यसरी यस गीतमा डाँफे चरीको स्थान महत्वपूर्ण मानिन्छ र डम्फूको परिचय दिइन्छ ।

#### ४.१.६ तामाड फापरे गीत : चरीको खेती

फापरे गीत चाडपर्व र संस्कार गीत हो । चाडपर्व अन्तर्गत चैत्र पूर्णिमामा पुर्खाहरूप्रति श्रद्धा व्यक्त गर्दै दीप प्रज्वलन गर्ने कार्य सकेपछि सबैजनाबाट सगुन ग्रहण गरिसकेपछि यो गीत सुखदुःखमा आधारित भएर युवा युवतीले हाँसीखुसी गाउँछन् । गीत व्यङ्ग्यात्मक हुन्छ र हाँसो एवम् ठट्टा पनि गरिन्छ । गीत मार्फत परिचय लिनदिने र सवालजवाफ दिने काम पनि गरिन्छ । जात्रामेलामा केटा र केटीको बिचमा, दशैं-तिहारमा पीड खेल्ने बेलामा यो गीत गाइन्छ । संस्कार अन्तर्गत रत्यौलीमा केटी-केटी बिचमा यो गीत गाइन्छ । मृत्यु संस्कारमा घेवाको दिनको सोही रातमा यो गीतबाट पाहुना पक्षले सहानुभूति र सान्तान्वा दिन्छ भने दुःख परेको घरको तर्फबाट सकारात्मक जवाफ दिँदै मृतकप्रति श्रद्धा व्यक्त गरिन्छ । यसरी यो गीतको साँस्कृतिक र पारम्परिक महत्व रहेको छ ।

#### ४.१.७ दोलखा जिल्लामा गाइने सेलो गीत : आउँदैछु घुम्न चरीकोट

दोलखा जिल्लाका तामाडहरूले यो गीतको महिमालाई निरन्तरता दिइरहेका छन् । दोलखा जिल्लाको चरीकोट, कालिन्चोक माई, भीमसेन थान, मुड्के खरीढुङ्गा, छयोरोल्या ताल, चरीघ्याङ गुम्बा, तामाकोशी, गौरीशंकर, हृमठिम जस्ता विभिन्न महत्व बोकेका स्थलहरूको महिमा गाउँदै केटा र केटीहरूले दोहोरी शैलीमा यो सेलो गीत गाउँछन् । प्रेमिल भावमा प्रेमीप्रेमिकाले घुम्ने र घुमाउने

कुरा गरेको भएपनि महिमा भने यी महत्वपूर्ण स्थलहरूको नै गाउने गरिन्छ । माया प्रीतिलाई अमर बनाउनका लागि भीमसेन थानको कसम खाने, कालिन्चोक माईलाई स्मरण गर्दै यो सेलो गीत गाइन्छ ।

#### ४.१.८ सेलो दोहोरी गीत : आकाश भलमल ताराले

मामा छोरा कान्छा र माइजुको छोरी कान्छी बिचको मायाप्रीतिको विषयलाई प्रकृतिमय जीवनको सुन्दरतामा आलम्बन गरी यो सेलो दोहोरी गीत गाउने गरिन्छ । तारा, पूर्णको जून, सालघारी, गुँरासे पाखा, डाँफे, ऐजुरू, पीपलको रूख, नौरङ्गी ध्वजा, टपरी, पाती, याक, चौरी, हिमाल, आकाश जस्ता प्रकृतिमय पर्यावरणलाई प्रेमिल शब्दहरूमा गुम्फन गराई केटा र केटीले शालिन र कर्णप्रिय लयमा यो गीत गाउने गर्दछन् ।

#### ४.१.९ प्रेम कथामा आधारित दोहोरी सेलो गीत : भेट भयो दुप्चेको मेलामा

यो सेलो दोहोरी गीत प्रेम कथामा आधारित हुन्छ । दुप्चेको मेला र पीपल डाँडाको सम्बन्धलाई यस गीतमा स्मरण गरिन्छ । यो गीत परिचयात्मक रूपबाट शुरू भई मायाप्रेम गाँस्ने, एकअर्कालाई गीतबाट नै जिस्काउँदै सकारात्मक र संयोगात्मक भई सम्पन्न हुन्छ । यस गीतमा पनि प्रकृति, ऐतिहासिक स्थल, माया, भावना आदि कुरा अभिव्यक्त हुन्छन् । दुप्चेको मेला, पीपलडाँडा, थालागाड गाउँ, तिल्के खेत, शिखर वेशी, नुवाकोट डोमलाड, गोसाइँकुण्ड, बामन भरना, सुनाखरी जस्ता प्रकृति र ऐतिहासिक स्थलहरूलाई गीतका हरेक टुक्कामा जोडिएको हुन्छ । यसबाट प्रेमिल पर्यावरणका लागि प्रकृतिको ठूलो महत्व रहेको कुरा प्रष्ट हुन जान्छ ।

#### ४.१.१० शैलुड मेलामा गाइने सेलो गीत : शैलुड मेला

भाद्र पूर्णिमा र चैत्र पूर्णिमा गरी दुईपटक यो शैलुड मेला लाग्दछ । यो मेलामा भाँक्रीहरूभाँक्री पोशाकमा सजिएर ढ्याङ्गो बजाउँदै घरबाट मेलासम्म र मेला सिद्धिएपछि पनि मेलाबाट घरसम्म फर्किने प्रचलन रहेको छ । लामा गुरूहरूआफ्नै पोशाकमा लामा परम्परा र रीतिअनुसार मेलामा पूजाआजा(सेरगेम) गर्दछन् । यो पूजाआजा पितृहरूको नाममा गरिन्छ । उनीहरूलाई पिण्ड चढाइन्छ र स्मरणस्वरूप दीप प्रज्ज्वलन गरिन्छ । यो सबै कार्य सकिएपछि रात नपर्नुजेल मेलास्थलमै र रात पर्न थालेपछि यो यो गीत गाउने गरिन्छ । यो गीतको सन्दर्भले दिवंगतहरूको विभिन्न कारणबाट भएको निधन भएको हुन्छ । सो कुरालाई गीतमार्फत व्यक्त गर्नुपर्ने भएकोले पाका र अनुभवीहरूले नै यो गीत गाउँछन् । यो मेलामा विभिन्न गाउँठाउँ र स्थान तामाडहरूभेला हुने भएकोले महिला र पुरुष बिचमा परिचयात्मक ढङ्गले यो गीत गाउने गरिन्छ । यो गीत धेरै लामो र असीमित प्रकारको हुन्छ, हारजीतको कुरा पनि हुन्छ । सवालजवाफबारे विचार गर्नका लागि पाका मान्छेहरूले पनि

गम्भीरतापूर्वक गीत सुन्ने गर्दछन् । उनीहरूले राम्रो गाउने पक्षलाई ताली बजाएर हौसला बढाउँछन् । समयसीमा सकिएपछि गीत गाउनेहरूबिचमा सगुन खाई ढोग र नमस्ते गरी विदावारी हुने प्रचलन छ ।

#### ४.१.११ पुरानो साथी भेट हुँदा गाइने सेलो गीत : के छ नि सन्चो विसन्चो

पहिले साथसंगत र मायाप्रेममा रहेका जोडीहरूधेरै समयपछि भेट भएर पूर्व स्मृतिको अन्तरकुन्तरबाट भाव व्यक्त गर्ने क्रममा यो गीत गाउने गरिन्छ । यो गीत पनि केटा र केटीले दोहोरीको रूपमा नै गाउँछन् । यस गीतमा विगतको स्मरण गरेर प्रेमको गहिरो प्रभावलाई गीतको माध्यमबाट व्यक्त गरिन्छ । असोजको दशैँमा सबै जना घरमा फर्कने क्रम चल्दछ । यसै क्रममा कैयौं वर्षसम्म परदेशमा रहेको वा शहरतिर बसेको प्रेमी पनि आफ्नो घरतिर फर्केको हुन्छ । गाउँघरमा घुम्ने क्रममा केटा र केटी बिच भेट भएको खण्डमा यो गीत गाइन्छ । पहिले केटाले नै आफ्नो पुरानो दोस्तीलाई बोलाउने काम गर्दछ र मायालाई दुबै पक्षले सरोबर बनाउँदै गीतको रूपमा बगाउँछन् । यस गीतमा पनि प्रकृतिलाई दह्रो ढङ्गले आत्मसात् गरिएको हुन्छ । सुनकोशी, भोटेकोशी, खहरे खोला, मरूभूमि, शैलुङ फेदी, बर्खा, भेडाको बथान, खर्क, चोखरे सिम्ले बाँसघारी, धादिङ फेदी, सल्ले भुमेलोक, गोठपानी, बम्बुङ, रेल, सिसाको गोली, हिउँद, बाली, फापर, ठेलागाडी लगायतका स्थान, मानवनिर्मित कुराहरूलाई गीतमा अन्तरघुलन गराएर गीत अभिव्यक्त हुन्छन् । शहरमा पसेको प्रेमिले कतै आफूलाई विर्सियो कि भनेर प्रेमिकाले शंका व्यक्त गर्ने हुन्छ भने प्रेमिले पनि आफ्नो चोखो मायामा विश्वास गर्न आग्रह गर्दै आफूले संघर्ष गर्नुपरेको, संघर्ष नै जीवन भएको कुरा उल्लेख गर्दै पीर नगर्न आग्रहका साथ यो गीत सम्पन्न हुन्छ ।

#### ४.२ तामाङ लोकगीतको वर्गीकरण

तामाङ लोकगीत तामाङ भाषामा नै गाउने गरिन्छ भने लोकप्रिय रहेको तामाङ सेलो नेपाली भाषामा पनि सुन्दर लय, ताल र सुरमा गाइन्छ । तामाङ जातिको सभ्यता, संस्कार, परम्परा, जीवनशैली, मानवजन्य स्वभाव आदि पक्षहरूलाई समेटि त्यसको अर्थ र औचित्यलाई स्पष्ट गर्दै अभिव्यक्त हुने भएकोले ती लोकगीतहरूलाई तामाङ लोकगीत भनिएको हो । मेला, चाडपर्व, विशेष कर्मसंस्कार, बसिवियाँलो गर्दा र विभिन्न मनोरञ्जन गर्ने क्रममा तामाङ जातिमा लोकगीतहरू गाइने गरिन्छ ।

तामाङ लोकगीतहरूमा माया, प्रेम, सम्बेदना, मानवीयता, बन्धुत्व, प्रकृतिमहिमा, ऐतिहासिकता, धार्मिकता, स्थानीयता आदि पक्षहरू समेटिएका हुन्छन् । ती पक्षहरूका कारणले तामाङ लोकगीतहरू विभिन्न प्रकारले वर्गीकृत हुन पुग्दछन् । तामाङ लोकगीतहरू सेलोको रूपमा केटा र

केटीका समूह बनाई गाइन्छ । बुढापाकाहरू पनि डम्फूगीत र विभिन्न रात कटाउने र बसिवियाँलो गर्ने लोकगीतहरू गाउने गर्दछन् । विषयवस्तुको आधारमा तामाड लोकगीतको अध्ययन सहजताका लागि मुख्य पाँच वर्गमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

### ४.२.१ शृङ्गारिक तामाड लोकगीत

तामाड लोकगीतहरूमा प्रेमिल विषयवस्तुको सघनता रहेको छ । विभिन्न सन्दर्भमा गाइने तामाड लोकगीतहरूमा केटा र केटी पक्ष उपस्थित भएका हुन्छन् । दोहोरी गीतको रूपमा प्रकट हुने तामाड सेलो केटा पक्ष र केटी पक्षबाट प्रेम र स्नेहको भाव प्रकट गर्दै शालिन ढङ्गबाट गाइन्छ । युवावस्थामा फक्रिएको जवानी र वैशको पदचापमा रहेका युवा-युवती बिचको आकर्षणबाट उब्जिएका विभिन्न सन्दर्भहरूलाई शृङ्गारिक गीतको माध्यमबाट प्रस्तुत गरिन्छ । तामाड जातिमा फूपुचेली-मामाचेला र मामाचेली-फूपुचेला बिच वैवाहिक सम्बन्ध कायम हुने परम्परा र संस्कार रहेकोले शृङ्गारिक लोकगीतहरूमा मामाकी छोरी र फूपुकी छोरी केटापक्षहरूका लागि विशेष आकर्षण र आलम्बन बन्दछन् । केटापक्षका सम्पूर्ण प्रेमभावहरू उनीहरूमाथि आलम्बित भएका हुन्छन् । यस्ता प्रेमिल गीतहरूमा घरवार गर्ने, भगाएर लैजाने, दुःखसुख निर्वाह गर्ने आदि भावहरू व्यक्त गरिन्छन् । यी गीतहरूमा तामाड जातिमा रहेको संस्कारिकता र सभ्यता गम्भिर भावमा प्रकट हुन्छ ।

पुरानो मायासित भेट भएको सन्दर्भमा, विदेशबाट फर्की दुःखसुख बिसाउने क्रममा, मेलामा परिचय गर्ने क्रममा, जात्रामा दोहोरी गाउने क्रममा शृङ्गारिक तामाड लोकगीतहरू अभिव्यक्त भएको पाइन्छ ।, जस्तो :

केटा : मुनाल जोडी भेट हुँदा आज त तिमी र म भेट भो

घर मेरो सोबोलोड सुनखानी माइज्यूको छोरी मैरानी

अचार खाने त फार बावर होई के छ भन्नुस् खबर ।

केटी : सोबोलोड गाउँको होई ठूले घर मेरो माथि ठूला पाखर

आमाको छोरी कुन्साडको राम्रै छ हालखबर ॥

भोटे त कोशी खाडीचौर होई के छ भन्नुस् ठूलेको सुर ।

यहाँ केटा र केटी बिचमा भेट हुने बित्तिकै परिचयका रूपमा दुबै पक्षबाट प्रकट गरिएका प्रेमिल भावहरूलाई स्पष्टसँग देख्न सकिन्छ । यसरी शृङ्गारिक भएपनि यहाँ शिष्ट र सभ्य भाषामा प्रेम व्यक्त गरिएको छ ।

केटा : दुप्चेको मेलामा आउँदामा मन मिल्ने दौतरी पाउँदामा २

चरी त उड्यो भुरुरू गोरीले लाउँ माया भन्दामा २  
 मन भयो मेरो फुरुरू डालीमा बसी नरूनु गोरी आँसुमा भारी धुरुरू २  
 केटी : माइलाका मनै चञ्चले हेदैमा माइला नक्कले २  
 सात गाउँ डुली काँ पाउनु मन मिल्ने माया पाउनलाई २  
 हाम्रो त पीपल गाउँ आउनु,  
 जालिपो छ कि माइलाको मन ज्यान जाने पिरती नलाउनु २ (भेट भयो दुजेको मेलामा)  
 केटा र केटी पक्षहरूले आफ्नो मर्यादामा बसेर एक अर्कालाई प्रेमभावबाट लल्कार गर्ने यस्ता  
 अनेक शृङ्गारिक लोकगीतहरू तामाङजातिमा प्रचलित छन् ।

#### ४.२.२ सांस्कृतिक तामाङ लोकगीत

तामाङ जातिमा संस्कार भल्काउने लोकगीतहरू पनि प्रचलनमा रहेका छन् । **फापरे गीत**ले तामाङ संस्कारको प्रतिनिधित्व गर्दछ । फापरे गीत चाडपर्व र संस्कार गीत हो । चाडपर्व अन्तर्गत चैत्र पूर्णिमामा पुर्खाहरूप्रति श्रद्धा व्यक्त गर्दै दीप प्रज्वलन गर्ने कार्य सकेपछि सबैजनाबाट सगुन ग्रहण गरिसकेपछि यो गीत सुखदुःखमा आधारित भएर युवा युवतीले हाँसीखुसी गाउँछन् । गीत व्यङ्ग्यात्मक हुन्छ र हाँसो एवम् ठट्टा पनि गरिन्छ । गीत मार्फत परिचय लिनेदिने र सवालजवाफ दिने काम पनि गरिन्छ । जात्रामेलामा केटा र केटीको बिचमा, दशैं-तिहारमा पीड खेल्ने बेलामा यो गीत गाइन्छ ।  
 जस्तै :

मायाको चिनो दिनुभो  
 पिरतीको चिनो दिनुभो  
 उपल्लो काठमाडौँ शहरमा  
 सुन्धारामाथि धरहरा  
 मेरो साथीलाई सम्भेर  
 मायाको चिनो दिएको छु (फापरे गीत)

संस्कार अन्तर्गत रत्यौलीमा केटी-केटी बिचमा यो गीत गाइन्छ । मृत्यु संस्कारमा घेवाको दिनको सोही रातमा यो गीतबाट पाहुना पक्षले सहानुभूति र सान्तान्वा दिन्छ भने दुःख परेको घरको तर्फबाट सकारात्मक जवाफ दिँदै मृतकप्रति श्रद्धा व्यक्त गरिन्छ । फापरे गीतको संरक्षणका लागि अपीलका रूपमा समेत यो गीत गाउने गरिन्छ । यसरी यो गीतको साँस्कृतिक र पारम्परिक महत्व रहेको छ ।

जन्ती माइतीघर पुगेको रात खानपीन भइसकेपछि रातको समयमा युवायुवतीहरूले रातभरि गीत गाएर नाचगान गर्ने गर्दछन् । तामाङ जातिको संस्कारको रूपमा रहेको यो चलनमा गाइने यो गीतलाई **आस्याङ निला नाम्सारी** गीत भनिन्छ । युवायुवतीहरूले दोहोरी गीतको माध्यमबाट मायाप्रीतिका गीत गाएर विवाहघरको रौनकतालाई प्रभावकारी बनाउनुपर्छ भन्ने आधारमा यो गीत सांस्कृतिक रूपमा स्थापित भएको छ । केटा र केटी पक्षबाट आफ्नो आफ्नो तर्कसहित यो गीत अगाडि गाइन्छ । जस्तै :

मामाहरूको गाउँमा जन्ती बनेर म आउँदा  
मलाई पनि घरजम गर्न मन लाग्यो जिन्दगी बित्ने मनको हेर्न आउँदामा  
यो आँखाले तिम्लो नै भ्वाट्ट देख्दामा चुलबुल चुलबुल मन खेल्यो  
ए होई कान्छी मलाई त तिमी नै मन पर्यो । (**आस्याङ निला नाम्सारी**)

बुढापाकाहरू पनि डम्फू बजाएर यो गीत गाउने गर्दछन् । यो गीत युवायुवतीहरू वा बुढापाकाहरू जसले गाए पनि शालिन र शिष्ट ढङ्गले गाइन्छ । यसरी गीत गाउने क्रममा बिच बिचमा सगुन खाइन्छ । सगुनको रूपमा बेहुलीको घरमा तयार गरिएको रक्सी, जाँड, निडार, भ्यावर आदि हुन्छ । साथसाथमा रोटी, अचार, मासु आदि पनि खाने गरिन्छ । यसप्रकारको सगुन नखानेलाई चिया, दुध, जुस आदिको व्यवस्था गरिएको हुन्छ ।

त्यस्तै अर्को एउटा लोकगीत पनि छ जसलाई **शैलुङ मेलामा** मात्र गाइन्छ । शैलुङ मेलामा मात्र गाइने गीत भएकोले यो गीतको अर्थ र उपयोगिता जे भएता पनि यसको सांस्कृतिक महत्त्व रहन गएको छ । भाद्र पूर्णिमा र चैत्र पूर्णिमामा गरी दुईपटक यो शैलुङ मेला लाग्दछ । यो मेलामा भाँक्रीहरू भाँक्रीपोशाकमा सजिएर ढ्याङ्गो बजाउँदै घरबाट मेलासम्म र मेला सिद्धिएपछि पनि मेलाबाट घरसम्म फर्किने प्रचलन रहेको छ । लामा गुरुहरू आफ्नै पोशाकमा लामा परम्परा र रीतिअनुसार मेलामा पूजाआजा(सेरगेम) गर्दछन् । यो पूजाआजा पितृहरूको नाममा गरिन्छ । उनीहरूलाई पिण्ड चढाइन्छ र स्मरणस्वरूप दीप प्रज्ज्वलन गरिन्छ । यो सबै कार्य सकिएपछि रात नपरूञ्जेल मेलास्थलमै र रात पर्न थालेपछि यो गीत गाउने गरिन्छ । दिवंगतहरूको विभिन्न कारणबाट भएको निधनको सन्दर्भलाई यस गीतमार्फत व्यक्त गर्नुपर्ने भएकोले पाका र अनुभवीहरूले नै यो गीत गाउँछन् । यो मेलामा विभिन्न गाउँठाउँ र स्थानमा तामाङहरू भेला हुने भएकोले महिला र पुरुष बिचमा परिचयात्मक ढङ्गले यो गीत गाउने गरिन्छ । यो गीत धेरै लामो र असीमित प्रकारको हुन्छ, हारजीतको कुरा पनि हुन्छ । सवालजवाफबारे विचार गर्नका लागि पाका मान्छेहरूले पनि गम्भिरतापूर्वक गीत सुन्ने गर्दछन् । उनीहरूले राम्रो गाउने पक्षलाई ताली बजाएर हौसला बढाउँछन्

। समयसीमा सकिएपछि गीत गाउनेहरूबिचमा सगुन खाई ढोग र नमस्ते गरी विदावारी हुने प्रचलन छ ।

यसरी तामाङ जातिमा आफ्नो परम्परा र संस्कृति तथा संस्कारलाई प्रतिबिम्बित गर्ने विभिन्न सांस्कृतिक लोकगीतहरू पनि मौजूद छन् ।

### ४.२.३ स्थानविशेष महिमामूलक तामाङ लोकगीत

तामाङ लोकगीतहरूमा ऐतिहासिक स्थल, धार्मिक स्थल, नदी आदि स्थानविशेषको महिमा प्रशस्त मात्रामा गाइएको भेटिन्छ । गीतका टुक्काहरूमा स्थानविशेषलाई जोडेर स्थानीयताप्रतिको अनुराग, प्रेम र भक्तिलाई समेत उजागर गरी स्थानविशेषको ऐतिहासिक महत्त्वलाई समेत औल्याउन तामाङ लोकगीतहरू सफल रहेका छन् । काठमाडौं वरिपरिका जिल्लाहरूमा रहेका ऐतिहासिकतालाई बढी भन्दा बढी उजागर गर्दै तिनीहरूसितको मानवीय सम्बन्धलाई समेत जीवन्त र साक्षात्कार बनाउन तामाङ लोकगीतहरू सफल देखिन्छन् । दुप्चेश्वर मेला, शैलुङ मेला, दोलखा जिल्लाको चरीकोट, कालिन्चोक माई, भीमसेन थान, मुङ्के खरीढुङ्गा, छ्योरोल्पा ताल, चरीघ्याङ गुम्बा, तामाकोशी, गौरीशंकर, हृमठिम जस्ता विभिन्न महत्व बोकेका स्थलहरूको महिमा गाउँदै केटा र केटीहरूले प्रेमिल भावमा दोहोरी सेलो गीत गाउँछन् । यसरी तामाङ लोकगीतहरूमा स्थानविशेषको महिमालाई प्रेमिल जीवनमा अन्तर्घुलित गराई सेलो गाउने गरिन्छ । जस्तै :

आउँदैछु घुम्न चरीकोट घुमाइदिनु कालिन्चोकी माई  
हो आउँदैछु घुम्न चरीकोट घुमाइदिनु कालिन्चोकी माई  
माया र पिरती गाँसौला.....हा...हा.....हा  
(हो माया र पिरती गाँसौला भीमसेनथानको कसम खाई) २  
आउँदैछु घुम्न चरीकोट.....(आउँदैछु घुम्न चरीकोट)

यहाँ चरीकोट, कोलन्चोक माई, भीमसेनथानको महिमालाई माया र पिरतीको सन्दर्भमा विशेष अर्थ र महत्त्व दर्शाउने स्थानविशेषको रूपको व्यक्त गरिएको छ । यसैगरी अन्य स्थानहरूलाई पनि गीतिलय र भाकामा महिमामय बनाउँदै तामाङ लोकगीतहरू गाइन्छन् ।

### ४.२.४ बाजाविशेष महिमामूलक तामाङ लोकगीत

तामाङ जातिमा प्रचलित रहेको डम्फू बाजाको महिमा लोकगीत विशेषबाट व्यक्त हुन्छ । त्यसरी डम्फू बाजासित सम्बन्धित रहेर त्यसको विशेषता, उत्पत्ति आदि पक्षको सन्दर्भलाई गाथाको रूपमा यो गीत गाउने चलन छ । डम्फू तामाङ जातिको विशेष बाजाको रूपमा रहेकोले यसको महिमा गाउने गरिन्छ । यस गीतमा आफ्नो पुर्खाको डम्फूसितको सम्बन्धलाई उजागर गर्दै प्रेमिल

भावहरू प्रकट गरिन्छ । डाँफे चरी, बाँस, रूख आदिको सम्बन्धलाई यस गीतमा मिसमास पारिएको हुन्छ । यसरी यस गीतमा डाँफे चरीको स्थान महत्वपूर्ण मानिन्छ र डम्फूको परिचय दिइन्छ । जस्तै :

डम्फू त बजाइ नाचौंला भिल्के, तामाड सेलोमा नाचौंला २

कम्मर मर्काइ जिउ लर्काइ, छमछमी भिल्के नाचौंला २

उहिले त पुर्खाले बनाको काटेर गोइल्लाला हाँगाको

बत्तिसै किलो काँडे बाँसैको विचैमा छालाले मोरेको २

आम्मैले होइ आम्मैले भनेर गाउँथ्यो पुर्खाले

डम्फू त माथि डाँफे नचाइ नाच्यैन भन्थ्यो भिल्केले २ (डम्फू त बजाई नाचौंला)

बाजाविशेषको महिमा गाउने परम्परालाई आफ्नो साहित्य र संस्कृतिप्रति सम्मान जनाएको अर्थमा लिन सकिन्छ । यो लोकगीत सरस्वती पूजा जस्तै नभएपनि सांगीतिक मन्त्र जस्तै अवश्य पनि हो । यसमा पुर्खाको डम्फू ज्ञानको विशिष्टतालाई पनि सामेल गरिएकोले मानव, प्रकृति र सीपको सम्मिलनको रूपमा डम्फू बाजालाई लिइएको छ । त्यस्तो बाजाको महिमा गाउनु सांस्कृतिक चेतनाको उपज मान्न सकिन्छ ।

#### ४.२.५ प्रकृति महिमामूलक तामाड लोकगीत

तामाड लोकगीतमा प्रकृतिको सन्दर्भलाई मिठास ढङ्गले गुम्फन गरिएको हुन्छ । जङ्गल, हिमाल, आकाश, डाँफेचरी, मुनाल, नदी, हिउँद, वर्षा, भरना आदि प्रकृतिमय उपहारलाई विभिन्न ढङ्गले तामाड लोकगीतमा सामेल गरी लय, सुर र अर्थबाट लोकगीतलाई औचित्यपूर्ण बनाइएको हुन्छ । मानिस पनि प्रकृतिको एउटा हिस्सा हो । प्रकृतिमा नै मानिसको उत्पत्ति हुन्छ र प्रकृतिमा नै उसको विलय हुन्छ । प्रकृति महान र दर्शनीय छ । त्यसैले प्रकृतिको वास्तविकताबाट कोही पनि अलग हुनसक्यैन । तामाड लोकगीतहरूमा प्रकृतिको त्यो महान्तालाई सांगीतिक अर्थ र भावमा आवद्ध गरिएको हुन्छ । जस्तै :

केटी : याक, चौरी हिमाली भेगतिर भेडी त भीरकोट खर्कमा २

चोखो माया लाउने जोडी त हजूर भेट्छ रे त्यो माथि स्वर्गमा २

केटा : आकाशै भलमल ताराले पूर्णको रातैमा जून हाँस्यो

मायाको संसार बसाउन मुटुको माभैमा तिमी बस्यो (आकाश भलमल ताराले)

उपर्युक्त गीतमा हिमाल, याक, चौरी, भेग, खर्क, आकाश, स्वर्ग, तारा, रात आदि प्रकृतिजन्य उपहार गीतमा गुम्फित बनेर आएकोले अर्थ र औचित्य पनि व्यापक र ठोस बन्न गएको छ । यसरी

तामाङ लोकगीतहरूमा प्रकृतिको गौरवतालाई पनि समावेश गरिएको हुनाले प्रकृति महिमामूलक बनेका छन् ।

### ४.३ तामाङ लोकगीतको विश्लेषण

तामाङ लोकगीतको विभिन्न मापदण्ड र कोणबाट विश्लेषण गर्न सकिन्छ । तर ती सबै तरिकाबाट विश्लेषण गर्नु यस अध्ययनको उद्देश्य रहेको छैन । अध्ययनलाई सहज र सुभक्तपूर्ण बनाउन तामाङ लोकगीतको निम्नानुसार विश्लेषण गरिने छ : (१) शब्दशक्तिका आधारमा (२) रस आधारमा (३) गायन शैलीका आधारमा (४) भाषिक आधारमा (५) संरचनाको आधारमा (६) चित्रणका आधारमा ।

#### ४.३.१ शब्दशक्तिका आधारमा

शब्दबाट प्राप्त हुने खास अर्थ नै शब्दशक्ति हो । ध्वन्यात्मक अभिव्यक्तिबाट निर्माण भएको शब्दको सार्थक अर्थ श्रवण हुने पुगेपछि मानिसले त्यस शब्दको अर्थको आधारमा व्यापक अर्थबिम्ब बनाउने स्थिति सृजना गर्नसक्ने क्षमता शब्दशक्तिमा नै हुन्छ । शब्दको अर्थले सन्दर्भ, प्रसङ्ग आदिलाई परिचित तुल्याई अर्थको बोधगम्यतालाई पनि व्यापक बनाउँछ । शब्दशक्ति साहित्यिक क्षेत्रमा एउटा महत्त्वपूर्ण विधाको रूपमा रहेको छ । तामाङ लोकगीतमा शब्दशक्तिलाई पनि अभिव्यक्ति अर्थ दिने क्षमताको रूपमा विचार गरिन्छ । शब्दशक्ति बिनाको कुनैपनि साहित्यिक विधा हुन सक्दैन । तामाङ लोकगीतमा **अभिधामूलक, लक्षणामूलक र व्यञ्जनामूलक** अर्थ खुल्ने शब्दशक्ति मध्ये **अभिधामूलक शब्दशक्ति** केन्द्रमा रहेको हुन्छ । तामाङ लोकगीतमा अर्थशक्तिको प्रशस्त मात्रामा प्रयोग भएको पाइन्छ । भाषाको सीधा र उही अर्थ बुझाउने प्रकारले तामाङ लोकगीतहरू अभिव्यक्त हुने गर्दछन् । आफ्ना मनका कुरा अर्कोलाई बुझाउने र त्यसको प्रतिजवाफमा पनि त्यही रीतबाट अर्थ बुझिन आउने **अभिधामूलक शब्दशक्ति** हो । जस्तो :

केटा : अर्काको देश अर्काकै ठाउँ सम्झना आउँछ, आफ्नै गाउँ

जोरनाले घरको दलिन समाजमा बिग्रेको त्यो चलन

फापरे गीतको लयले गाउँघरको मायाले

दुःखैमा काटें गएको दिन म छु नि जहिल्यै एकलै ।

केटी : दुःखको त्यो कुरा तपाईंले सुनाउँदा मलाई नि रूत मन लाग्यो

हुन्छ रे सबैलाई चुनाव आयो गणतन्त्र

नयाँ नयाँ आयो गाउँमा चलन अर्कै भयो गाउँघर

हाम्रो नि पुग्ला भनेको कुरा मिलेर हिडौंला नयाँ बाटोमा

म बस्छु तिमी आउने बाटो हेरेर तिमी आऊ मुग्लान छोडेर (के छ हालखबर)

उपर्युक्त गीतमा अभिधामूलक शब्दशक्ति रहेको छ । सोभो सोभो अर्थमा शब्दहरूले आफ्नो औचित्यलाई पुष्टि गरेका छन् । यसरी तामाङ लोकगीतहरूमा अभिधा शब्दशक्तिले आफ्नो वर्चस्व जमाएको हुन्छ । तर यसको अर्थ **लक्षणामूलक शब्दशक्ति** हुँदै नहुने भन्ने चाँही होइन । तामाङ लोकगीतहरू माया र प्रेम सम्बन्धीका भावाभिव्यक्तिका कतिपय सन्दर्भहरू लाक्षणिक हुन्छन् । वक्ताबाट उद्गारित शब्दको अर्थ सोभोसोभो नभएर शब्दभित्र भिन्न अर्थ निहित हुनु **लक्षणामूलक शब्दशक्ति** हो । तामाङ लोकगीतहरू शिष्ट प्रकारले गाइने भएता पनि माया र प्रेमका कैयौँ सन्दर्भहरू लाक्षणिकताले भरिभराउ भएका हुन्छन् । जस्तो :

केटा : चरीको कमाइ रूखको ऐजेरू

सुनु न दिदी बहिनी भन्छु मैले (फापरे गीत)

यहाँ 'चरीको कमाइ रूखको ऐजेरू'को सोभो सोभो शब्दार्थ पुष्टि हुँदैन । त्यसैले चरी भनेको परदेशमा कमाउन गएको व्यक्ति हो । रूखमाथि निर्भर रहेर जसरी ऐजेरूले प्राण धानेको हुन्छ, त्यसैगरी परदेशमा कमाउन जानु भनेको ऐजेरूले भैं प्राण धान्न जस्तै हो । त्यो कमाइ रूख छ त ऐजेरू छ, रूख छैन त ऐजेरू पनि छैन भने जस्तै हो । त्यो कमाइका लागि आफ्नो मौलिक आधार हुँदैन भन्ने गीतको अर्थ लाक्षणिक रूपबाट मात्र खुल्न गई शब्दार्थको औचित्यता पुष्टि हुन गएको छ । यसबाट स्वदेशमा रोजगार नभएको परदेशमा कुनै ग्यारेन्टी नभएको भन्ने अर्थ पनि खुल्न जान्छ । तामाङ लोकगीतमा अनेक अर्थ लाग्ने गरी चमत्कारिक र प्रभावपरक शब्दहरूको प्रयोग पनि भएको हुन्छ । त्यस्तो शब्दशक्ति **व्यञ्जनामूलक शब्दशक्ति** हो । जस्तै :

केटा : डाँफेले फुर-फुर खेल्छ रे, त्यो पारि गुँरासे पाखैमा

मर्दको छोरालाई डर छैन लडिबुडि खेल्छ काखैमा २

केटी : भपक्कै ऐजेरू फुल्यो रे पीपलु रूखैको टुनामा २

दुनियाँको आँखा नलागोस् लुकाउँछु मुटुको कुनामा (आकाश भलमल ताराले)

उपर्युक्त गीतमा काखैमा लडिबुडी खेल्ने कुराको अर्थ एकातिर केटाले केटीसित यौनव्यवहार गर्ने अर्थलाई खुलाउँछ भने अर्कोतिर केटीको रखवाला र हकदार हुनसक्ने कुराको अर्थबोध पनि खुल्दछ । त्यस्तै केटीको अभिव्यक्तिमा पनि एकातिर दुनियाँको नजरमा थाहा नहुने गरी प्रेमलाई समृद्ध बनाएर मुटुमा सजाउने कुरा छ भने अर्कोतिर मुटुमा लुकाउनुको अर्थ आलिङ्गनमा लैजानु पनि हुन्छ । यसरी विभिन्न अर्थबाट गीतको अर्थ व्यक्त हुने भएकोले व्यञ्जनामूलक शब्दशक्ति देखा परेको छ ।

### ४.३.२ रसका आधारमा तामाङ लोकगीतको विश्लेषण

नवरस मध्ये तामाङ लोकगीतमा शृङ्गार र करुण रसको प्रभावकारिता रहेको पाइन्छ। शृङ्गार रसका तामाङ लोकगीतमा वियोगान्त भन्दा संयोगान्तलाई नै बढी रुचाइएको पाइन्छ। तामाङ लोकगीतहरूमा शिष्टता नै बढी पाइने भएकोले शृङ्गार रसको अशिष्ट पक्षलाई निरुत्साहित गरेको पाइन्छ। माया र प्रेमको अर्थमा तामाङ लोकगीतको शृङ्गार रस अभिव्यक्त भएपनि लीला लक्षण देखाउने स्तरसम्म पुगेको देखिदैन। माया र प्रेमको सन्दर्भमा भने शृङ्गार रस अत्यन्त प्रबलताका साथ प्रस्तुत भएको हुन्छ। कर्णप्रिय स्वर, लय, सुर र तालको गम्भिरताले तामाङ लोकगीतमा अभिव्यक्त माया र प्रेमको भाव गम्भिर र संयोगान्त शृङ्गारिक रसले भरिपूर्ण भएको हुन्छ। जस्तै :

केटा : आउँदैछु घुम्न चरीकोट घुमाइदिनु कालिन्चोकी माई

हो आउँदैछु घुम्न चरीकोट घुमाइदिनु कालिन्चोकी माई

माया र पिरती गाँसौला.....हा...हा.....हा

(हो माया र पिरती गाँसौला भीमसेन थानको कसम खाई) २

आउँदैछु घुम्न चरीकोट.....

केटी : आउनु है घुम्न चरीकोट घुमाई दिउँला कालिन्चोकी माई

हो आउनु है घुम्न चरीकोट घुमाई दिउँला कालिन्चोकी माई

माया र पिरती गाँसौला.....हा....हा.....हा.....

(माया र पिरती गाँसौला भीमसेन थानको कसम खाई) २

हो हो आउनु है घुम्न चरीको....ओ.....ट.....। (आउँदैछु घुम्न चरीकोट)

उपर्युक्त गीतमा माया र प्रेमको सन्दर्भ शृङ्गार रसमा घनिभूत भएर गुम्फित भएको छ र त्यसको भाव, अर्थ र औचित्य पनि प्रष्ट छ। केटाले चरीकोट घुम्न आउने र आफूलाई त्यहाँ घुमाइदिनु पर्ने कुरा गर्दै भीमसेनथानको मन्दिरमा माया र पिरतीका लागि कसम खाने कुरा गरिरहँदा केटीका तर्फबाट त्यस्तै शालिन तर प्रेमिल भावमा चरीकोट कालिन्चोक माईमा घुमाइदिने र भीमसेनथानको मन्दिरमा माया र प्रेमको कसम खाने अभिव्यक्ति प्रकट भइरहेको छ। दुबै पक्षबाट आएको अभिव्यक्तिमा गम्भिर र शिष्टता कायम भएको छ। यसैगरी अरू कैयौँ तामाङ सेलोहरू गाइने गरिन्छ। शृङ्गार रसको वैशिष्ट्यताले भरिपूर्ण तामाङ लोकगीतहरू यस्तै विशेषताबाट सामाजिक प्रचलनमा रहेका छन्।

यसैगरी तामाङ लोकगीतहरूमा करुण रसको पनि बलियो प्रभाव रहेको छ। कर्मसंस्कारका गीतहरू मध्ये घ्यावोबाट मुक्त पाउने सन्दर्भमा करुण रसले युक्त फापरे गीत गाइन्छ। त्यसैगरी

परदेशमा गएको खसमको सम्झनामा र घरकी पियारीको यादमा पनि करुण रसले युक्त तामाङ लोकगीत गाइन्छ ।

केटा : अर्काको देश अर्काकै ठाउँ सम्झना आउँछ, आफ्नै गाउँ

जोरनाले घरको दलिन समाजमा बिग्रेको त्यो चलन

फापरे गीतको लयले गाउँघरको मायाले

दुःखैमा काटे गएको दिन म छु नि जहिल्यै एकलै ।

केटी : दुःखको त्यो कुरा तपाईंले सुनाउँदा मलाई नि रून मन लाग्यो

हुन्छ रे सबैलाई चुनाव आयो गणतन्त्र

नयाँ नयाँ आयो गाउँमा चलन अर्कै भयो गाउँघर

हाम्रो नि पुग्ला भनेको कुरा मिलेर हिडौंला नयाँ बाटोमा

म बस्छु तिमी आउने बाटो हेरेर तिमी आऊ मुग्लान छोडेर (के छ तिम्रो

हालखबर)

यसरी तामाङ लोकगीतहरूमा शृङ्गार रस र करुण रसको व्यापकता रहेको छ । तर यसका साथसाथै हास्यरस र अन्य रसहरूको पनि केही न केही मिश्रण भने अवश्य रहेको हुन्छ ।

### ४.३.३ गायनशैलीका आधारमा

तामाङ लोकगीतहरूमा होई च्याङ्बा-होई मैच्याङ, होई कान्छा-होई कान्छी, लस्सो जस्ता रहनीहरू प्रयोगमा आएका हुन्छन् । यिनै रहनीहरूलाई गीतको सन्दर्भमा जोड्दै सुरिलो स्वरमा टुक्का र सेलोको रूपमा गीत गाउने गरिन्छ । लोकगीत शास्त्रीय बन्धनबाट मुक्त हुने भएकोले गायक र गायिका पिच्छे गायनशैलीमा फरक हुन सक्दछ । विभिन्न टुक्काहरू जोड्दै र स्वर घुमाउँदै तामाङ लोकगीतहरू गाइन्छन् । गायनमा सहजता रहेको हुन्छ । यति, गति, सुर र तालहरूमा टुक्काहरू दोहोर्याई तेहर्याई पनि गाउने गरिन्छ । अन्त्यमा लस्सो शब्द आएको छ भने स्वर घुमाएर आकर्षक बनाइन्छ । गाउँदा गाउँदै विचमा अर्को पक्षले 'ए हो र ?' भन्ने जस्ता सांगीतिक प्रश्नलाई सान्दर्भिक बनाई गीतलाई रोचक बनाउने काम पनि गरिन्छ ।

### ४.३.४ भाषिक आधारमा

तामाङ लोकगीतहरूमा स्थानीयता, तामाङ भाषा र लवजको प्रयोग भएको हुन्छ । तामाङ भाषामा स्थानविशेष अनुसार लवज फरक हुनसक्छ तर शब्दार्थमा भने भिन्नता हुन्न । होई कान्छा, होई कान्छी, मोइच्याङ र च्याङ्बा जस्ता उच्चारण नेपाली भाषामा हे कान्छा, हे कान्छी, मैच्याङ र च्याङ्बा भनेर अनुवाद भएको हुन्छ । तामाङ भाषाबाट नेपालीमा गीतको रूपान्तरण गरी कतिपय

शब्दहरूमा फेरबदल आउँछन् तर तिनको अर्थमा भिन्नता नहुने हुन्छ । तामाङ भाषामा गाइएको सेलोको लय नेपाली भाषामा पनि सोही अनुरूप बनाई गाउने गरिन्छ । बदलिंदो विश्वको प्रभाव तामाङ भाषामा पनि पर्दै गएको सच्चाइलाई स्वीकार गर्नुपर्ने देखिन्छ । त्यसैले कतिपय शब्दहरू अंग्रेजी भाषाबाट आयातित भएको पाइन्छ ।

### ४.३.५ संरचनाको आधारमा

तामाङ लोकगीतहरूको संरचना लय, ताल, सुरका आधारमा निर्माण भएको हुन्छ । २०, १८, १६, १४, १२ अक्षरको एकलाइन बन्ने, दोहोरिन-तेहरिन आउने, टुक्काहरू जोडिदै गएर लामा लामा श्लोकहरू बन्ने जस्ता संरचनागत स्वरूप तामाङ लोकगीतको हुन्छ । शास्त्रीय नियमको परिपालना नहुने हुँदा गायक-गायिका र स्थानविशेषका आधारमा संरचना फरक पर्न सक्दछ । होई, लस्सो जस्ता शब्दहरू राखेर छन्द, ताल, सुर मिलाउने गरिन्छ । सरर बगेको, यति र गतिमा अवरुद्ध नभएको, स्थानीयता प्रकट हुने भएकोले तामाङ लोकगीतको संरचनाबाट शब्दार्थ र भावार्थमा स्पष्टता हुन्छ ।

### ४.३.६ चित्रणको आधारमा

तामाङ लोकगीतमा तामाङ भाषाको नै प्रयोग हुने हुँदा स्थानीयता त यसै पनि हुन्छ । यसका साथै भावार्थमा परम्परा, ऐतिहासिकता र सांस्कृतिक पक्षहरूको अभिव्यक्ति हुने गर्दछ । त्यस्ता अभिव्यक्तिमा पुर्खा, बाजा, ऐतिहासिक स्थलहरू, नदी, भरना, आकाश, तारा, बनजङ्गल, हिमाल आदि जोडिएर आएका हुन्छन् । यसप्रकारको चित्रणबाट ती पक्षहरूसित तामाङ जातिको कुनै न कुनै पुख्यौली सम्बन्ध कायम रहन गएको बुझिन आउँछ । तामाङ जातिका विभिन्न संस्कारहरूसित प्रकृतिका विभिन्न अवयवहरूको भूमिका रहेकोले तिनीहरूको महिमा गाइदै आएको देखिन्छ । तामाङ लोकगीतहरूमा खासगरी काठमाडौं वरिपरिका जिल्लाहरूसित सम्बन्धित ऐतिहासिक स्थलहरू, मानवनिर्मित कलाहरू र प्रकृतिको चित्रण भएको पाइन्छ । भीमसेनथान(दोलखा), चरीकोट कालिन्चोक माई, गौरीशंकर हिमाल, स्वयम्भू(काठमाडौं), बौद्ध मेला (काठमाडौं), कुशे औंशी मेला गोकर्ण (काठमाडौं) धादिङ, नुवाकोटको दुप्चेको मेला, शैलुङ मेला आदि स्थानहरूलाई तामाङ लोकगीतहरूमा चित्रित गरिएको पाइन्छ । यसबाट प्रकृति र मानव बिचको विराट सभ्यताको संकेत प्राप्त हुन्छ ।

### ४.४ निष्कर्ष

तामाङ लोकगीतहरूको ऐतिहासिकता र परम्परा काठमाण्डौ उपत्यका वरिपरि रहेका अग्ला थुम्का र भूभागहरूमा बसोबास गर्ने तामाङ जातिको परम्परा र संस्कृतिसित आवद्ध छ । काभ्रे, सिन्धुपाल्चोक, दोलखा, रामेछाप, धादिङ, रसुवा, नुवाकोट लगायतका जिल्लाहरूका अग्ला भूभागहरूमा तामाङ बस्तीहरू रहेका छन् । सभ्यताको विकाससँगै तामाङ जातिमा आएको जागरूपता र परिवर्तनले

उनीहरूको संस्कृति र परम्पराहरू पनि आधुनिकीकरण हुँदै अगाडि बढेको पाइन्छ । यसै क्रममा तामाङ जातिमा पनि बसाईसराईका कुराहरूले पनि प्रभाव पारेकोले उनीहरू बसाईसराई गरी वा बासस्थान्तरण गर्ने क्रममा विभिन्न स्थान र क्षेत्रमा पनि फैलिएको पाइन्छ । उनीहरूका गीतहरूमा दोलखा, धादिङ, सिन्धुपाल्चोक, नुवाकोट, काभ्रे, रामेछाप, काठमाडौं आदि जिल्लाका विभिन्न महत्त्वपूर्ण स्थानहरूको महिमा पाइन्छ । माया, प्रेम, सुखदुःख, सम्बेदना आदि पक्षहरूलाई मिसमास पारेर तामाङ लोकगीतलाई औचित्यपूर्ण र अर्थपूर्ण बनाइन्छ । तामाङ लोकगीतहरूमा तामाङ जातिको संस्कृति र सभ्यतालाई देख्न सकिन्छ । परम्परा र संस्कृतिको निरन्तरताका रूपमा तामाङ लोकगीतहरू जीवन्त रहेका छन् । यी तामाङ लोकगीतहरूको सामाजिक, साँस्कृतिक र ऐतिहासिक महत्त्व रहेको कुरा पनि प्रष्ट हुन्छ ।

यसरी तामाङ लोकगीतहरूले मौलिकता र जातिगत संस्कृति एवम् परम्परालाई सजीव रूपले सामाजिक जीवनमा प्रतिबिम्बित गर्दछन् । उनीहरूको आफ्नै भाषामा तामाङ गीतहरू गुञ्जित हुन्छन् भन्ने तामाङ सेलो नेपाली भाषामा पनि कर्णप्रिय लय र भाकामा गाइन्छ । यसले गर्दा तामाङ गीतको नेपाली लोकसाहित्यमा पनि गरिमापूर्ण स्थान छ भन्ने स्पष्ट हुन्छ । तामाङ गीतहरूको वर्गीकरणसहितको अध्ययनबाट यो जानकारी हुन्छ कि तामाङ संस्कृति शालिन र भद्र प्रकारको छ । मायाप्रेमसम्बन्धीको धारणा जीवनको अङ्गको रूपमा स्थापित भएको र त्यसलाई ख्यालठट्टा सम्झन नमिल्ने र त्यसलाई सफल बनाउनका लागि सम्बन्धित पक्षहरू गम्भिर हुनुपर्ने भन्ने कुरामा जोड छ । संस्कार र जीवनका सन्दर्भमा गाइने तामाङ गीतहरूले सामाजिक सम्बन्ध, साँस्कृतिक पक्ष, ऐतिहासिकताको बोध गराउँछन् । त्यसबाट तामाङ संस्कृति, परम्परा र कार्यव्यवहारको वर्तमानमा अवगत हुन्छ । गीतहरूमा प्रकृति, भावना, ऐतिहासिक स्थल, पशुपन्छी आदि अन्तर्घुलित भएर अभिव्यक्त हुने हुँदा तामाङ संस्कृतिको प्रकृतिसितको गाढा सम्बन्धलाई बुझ्न पनि सहज हुन्छ । समग्रमा तामाङ गीतहरूको कालजयीता नेपाली लोकसाहित्यमा गरिमापूर्ण छ ।

## पाँचौँ परिच्छेद सारांश र निष्कर्ष

### ५.१ अध्ययन सारांश

यो अध्ययनपत्र तामाङ लोकगीतहरूको संकलन र विश्लेषणमा केन्द्रित रहेको छ । यस अध्ययनपत्रको पहिलो परिच्छेदमा विषय प्रवेश, समस्या कथन, अध्ययन कार्यको उद्देश्य, अध्ययनको औचित्य र महत्व, अध्ययनको क्षेत्र र सीमा, अध्ययन विधि र अध्ययनपत्रको रूपरेखा प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्ययनपत्रको दोस्रो परिच्छेदमा तामाङ जातिको भौगोलिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अवस्थाको संक्षिप्त अध्ययन अन्तर्गत तामाङजातिको भौगोलिक अवस्था, तामाङजातिका सामाजिक संस्कार, तामाङजातिमा प्रचलित लोकगीतहरूको स्थिति, तामाङ लोकगीतहरूको नेपाली लोकसाहित्यमा स्थान, तामाङ गीतहरूको सामाजिक, सांस्कृतिक तथा ऐतिहासिक महत्वबारे संक्षिप्तमा उल्लेख गरिएको छ ।

तेस्रो परिच्छेदमा तामाङ जातिको परिचय लोकगीतहरूको संकलन र संक्षिप्तमा विश्लेषण गरिएको छ । पाँचौँ परिच्छेदमा अध्ययनपत्रको सारांश र निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ र अन्त्यमा सन्दर्भसामाग्रीहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

तामाङ लोकगीतहरू नेपाली लोक साहित्यको सर्वाधिक लोकप्रिय विधा लोकगीतका एक अङ्गका रूपमा रहेका छन् । तिनको सम्बन्ध नेपाली लोकजीवनका पक्षहरूसित रहने भएकोले तिनलाई तामाङ लयमा सजाउँदै नेपाली लोकसाहित्यको सम्पत्तिको रूपमा विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता औल्याइएको छ । तामाङ लोकगीतहरूको औचित्यतालाई नेपाली लोकसाहित्यको अर्थमा समाहित गर्नुपर्ने कुरा पनि यस अध्याय अन्तर्गत अध्ययन गरी प्रस्तुत गरिएको छ । अध्याय पाँचमा कपन क्षेत्रमा प्रचलित तामाङ गीतको अध्ययनको उपसंहार शीर्षकमा सारांश र अन्त्यमा निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

## ५.२ निष्कर्ष

तामाङ लोकगीतहरूको लोकसाहित्यमा आफ्नै महत्व छ । तामाङ जातिको बस्तीवसाउ काठमाण्डौ उपत्यका वरिपरिका अग्ला पहाडी भूभाग भएका कुरा सबैजसो अध्ययनहरूको निष्कर्षमा पाइन्छ । सिन्धुपाल्चोक, दोलखा, मकावानपुर, रामेछाप, काभ्रे, नुवाकोट, धादिङ लगायतका क्षेत्रहरूमा उनीहरूको बस्ती रहेको छ । तामाङजातिको आफ्नो सभ्यता र संस्कृति उनीहरूको सांस्कृतिक सभ्यता फस्टाएको छ । सभ्यताको विकाससँगै बदलिएको विश्वमा तामाङ संस्कृति र परम्परामा पनि बदलाव आएको छ । यसले गर्दा उनीहरूको संस्कृति र भाषा संकटमा पर्दै जाने र लोप हुने स्थिति पनि नरहला भन्न सकिन्न । त्यो राष्ट्रका तर्फबाट गम्भिरतापूर्वक सोचिनुपर्ने कुरा हो ।

तामाङ गीतहरूले तामाङ सभ्यताको प्रतिनिधित्व गर्दछन् । उनीहरूको जीवनशैली, परम्परा, संस्कृति र विकासको सन्दर्भलाई तामाङ लोकगीत मार्फत प्रस्तुत गरिन्छ । उनीहरूको जीवनसंस्कार, सुख, दुःख, सम्वेदना, खुसी, विवाह, मृत्यु लगायतका कार्यव्यवहारहरूमा तामाङ लोकगीतहरूमधुरतामय भएर अभिव्यक्त हुन्छन् । तामाङ सेलो कर्णप्रिय र सभ्य लोकसाहित्यको रूपमा प्रचलित छ । तामाङ सेलोलाई विभिन्न भाषाहरूले आफ्नो अनुकूलतामा लयबद्ध गरी अभिव्यक्त गरेका छन् । यसबाट पनि स्पष्ट हुन्छ कि नेपाली लोकसाहित्यमा तामाङ गीतहरूको महत्व निकै नै छ । तिनको सम्वर्द्धन, संरक्षण र विकास नेपाली समाजका लागि साभ्ना महत्वको विषय हो भन्न हिचकिचाउनु पर्ने अवस्था छैन ।

## सन्दर्भसामग्री

आचार्य, बाबुराम (२०६३), **प्राचीनकालको नेपाल**, काठमाडौं : प्रा. श्रीकृष्ण आचार्य ।

तामाङ, परशुराम (२०७०), **तामाङजातिका सामाजिक संस्कार**, सम्पा. प्रा.डा. प्रेम खत्री, काठमाडौं,  
नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।

शर्मा, जनकलाल (२०६७), **हाम्रो समाज : एक अध्ययन** : साभा प्रकाशन ।